

ՆԻԿԻԱՅԻ Բ ՏԻԵՉԵՐԱԺՈՂՈՎԻ (787 Թ.)
ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ. ՄԻՋՆԱԴԱՐՅԱՆ ՀԱՅԵՐԵՆ
ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՀՈՒՆԱՐԵՆ ԲՆԱԳՐԻ ՀԵՏ
ՉՈՒԳՈՐԴՄԱՍԲ

Սարգիս Ռ. Մելքոնյան
ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտ
DOI: 10.56549/29537819-2024.5-265

Բանալի բառեր. *Նիկիայի ժողով, եկեղեցական և Տիեզերական ժողովներ, պատկերամարտություն, պատկերապաշտություն, Էլվիրա, Հիերիա:*

Մուտք

787 թվականին տեղի ունեցած Նիկիայի Բ ժողովը, որ բյուզանդական ավանդույթին հետևող ուղղափառ եկեղեցիների և Արևմտյան եկեղեցու (Հռոմի կաթոլիկ և դրանից առանձնացած բողոքական եկեղեցիների) կողմից ընդունվում է որպես Է «Տիեզերաժողով», կարևորագույն նշանակություն ունի եկեղեցու պատմության մեջ, ոչ միայն պատկերների նկատմամբ վերաբերմունքի շուրջ առաջացած վեճի ուսումնասիրման համատեքստում, այլ նաև կանոնա-իրավական և եկեղեցական վարչարարության հարցերի ուսումնասիրման տեսանկյունից: Ժողովի կողմից ընդունված 22 կանոններն ավելի վաղ տեղի ունեցած ժողովների կանոնների համեմատությամբ խիստ վարչա-իրավական և կանոնակարգային բնույթ ունեն: Դա հավանաբար պայմանավորված էր պատկերների շուրջ և դրանից հետո ընթացած վեճերի պատճառով սասանված եկեղեցական կարգուկանոնը վերականգնելու ձգտմամբ¹: Ուստի դրանց առանձին ուսումնասիրությունը կարևոր նշանակություն ունի նախևառաջ կանոնական իրավունքի տեսանկյունից: Այս ուսումնասիրությամբ մենք նպատակ ունենք քննական հրատարակությամբ շրջանառելու Նիկիայի 787 թ.

¹ Տե՛ս **Troianos** 1988, էջ 289:

ժողովի կանոնների հայերեն թարգմանությունը՝ կատարված հավանաբար ԺԳ–ԺԴ դդ-ում՝ հունարեն բնագրի հետ զուգահիշ: Այսպիսի հրատարակությունը կարևոր է ոչ միայն մինչ այս չհրատարակված բնագրի հրապարակման հանգամանքով, այլ նաև եկեղեցու՝ տարբեր կանոնա-իրավական, վարչական հասկացությունների ճշգրտման և եկեղեցական ժողովների ուսումնասիրման համատեքստում:

Նախապատմության որոշ հարցեր՝ համառոտ

Չնայած այն հանգամանքին, որ 787 թ. Նիկիայի Բ ժողովի գումարման պատճառ, ըստ էության, հանդիսացել էր պատկերների շուրջ եկեղեցում տասնամյակներ շարունակ ընթացող վեճը, այնուամենայնիվ, ուսումնասիրելով թե՛ ժողովի արձանագրությունները և թե՛ դրա կանոնները, պարզ է դառնում, որ ժողովի ժամանակ պատկերների նկատմամբ եկեղեցու վերաբերմունքին և դրանց աստվածաբանությանը շատ քիչ տեղ է հատկացվել: Ժողովի ութ նիստերից միայն երկուսն են զբաղվում պատկերների խնդրով, իսկ կանոններից որևէ մեկն առհասարակ պատկերներին որպես այդպիսին չի անդրադառնում: Այս առումով կարևոր է նաև ժողովում ընդունված հանգանակի տեքստը, որի առաջին մասը կրկնում է Նիկիա-Կոստանդնուպոլսյան հավատամքը, սակայն երկրորդ մասը նվիրված է պատկերների նկատմամբ վերաբերմունքին²: Խնդիրը հասկանալու համար անհրաժեշտ է հասկանալ եկեղեցու պատմության վրա ամենանշանակալի ազդեցությունն թողած վեճերից մեկի ծագման նախապատմությունը³, որը կփորձենք հակիրճ ներկայացնել ստորև:

Առհասարակ պատկերների շուրջ վեճ ասելով եկեղեցու պատմության մեջ ժամանակագրորեն, հիմնականում, իհարկե նկատի են առնվում Ը–Թ դարերը, երբ արդեն կային հստակ ձևավորված պատկերամարտների և պատկերապաշտների «կուսակցություններն» ու

² Նիկիայի Բ ժողովի հանգանակի տեքստի և դրա բովանդակության քննության մասին մանրամասն տե՛ս **Uphus** 2004:

³ Պատկերամարտների և պատկերապաշտների վեճի նախապատմության մասին մանրամասն տե՛ս **Thümmel** 2002, էջ 16-56; **Humphreys** 2021, էջ 325-367:

դրանց միջև առկա եկեղեցա-քաղաքական և աստվածաբանական առնակատումը: Սակայն պատկերների նկատմամբ պաշտոնական վերաբերմունք արտահայտելու խնդիրն առաջացել էր շատ ավելի վաղ շրջանում, որի վառ ապացույցը Դ դարի սկզբներին⁴ տեղի ունեցած Էլվիրի տեղական ժողովի ԼՁ կանոնն⁵ է: Դրանով արգելվում էր եկեղեցիներում պատկերների տեղադրումը/նկարումը՝ խուսափելու համար դրանց երկրպագելուց⁶: Հաշվի առնելով ժողովի գումարման ժամանակաշրջանը՝ հավանաբար այսպիսի կանոն սահմանելու անհրաժեշտություն էր առաջացել քրիստոնեության պաշտամունքային արարողությունները հեթանոսական որևէ ազդեցությունից զերծ պահելու համար: Ուստի նման բովանդակության կանոնի ընդունումը դժվար թե պայմանավորված լիներ ներեկեղեցական կամ ներքրիստոնեական բանավեճերով, այլ, ըստ երևույթին, ուղղված է եղել արտաքին ազդեցություններից պաշտպանվելուն: Դ դարի առաջին քառորդին քրիստոնեությունը Հռոմեական կայսրության տարածքում արդեն թույլատրված կրոն էր, ուստի աստվածաբանական միտքը զուտ բարոյախրատական շեշտադրումներից անցում է կատարում արդեն գիտական հիմնավորված լեզվին՝ օգտագործելով նախևառաջ հելլենական փիլիսոփայության լեզուն և որոշակիորեն յուրացնելով դրա մտածողությունը: Քրիստոնեությունը դառնում է նաև ազնվական վերնախավի կրոնը: Հետևաբար, տրամաբանական է, որ ազդեցությունների վտանգ կառաջանար նաև հեթանոսական ծիսական սովորույթներից: Չնայած Էլվիրի ժողովի մի շարք կանոնների, այդ թվում նաև ԼՁ կանոնի շուրջ գիտության մեջ մինչ այժմ քննար-

⁴ Մինչ այսօր գիտության մեջ չկա միասնական կարծիք Էլվիրի ժողովի թվականի վերաբերյալ, որը տատանվում է 300-324 թթ-ի միջև (տե՛ս **Denzinger** 2009, էջ 76; **Reichert** 1990; **Концев** 2018, էջ 79-80):

⁵ “XXXVI. *Ne picturae in ecclesia fiant. Placuit picturas in ecclesia esse non debere, nequod colitur et adoratur in parietibus depingatur*” [ԼՁ. *Չէ պարտ նկարներ անել եկեղեցում*. Նկարներ չպետք է տեղադրվեն եկեղեցիներում, որպեսզի դրանք չդառնան պաշտամունքի և երկրպագության առարկա] (լատ. բնագիրը՝ Concilium Eleberitanum // PL, 84, Col. 306 A):

⁶ Կանոնի առանձնակի վերլուծությունը տե՛ս **Rudolph** 2004, էջ 1-7:

կումները շարունակվում են, այնուամենայնիվ դրա սահմանումը պետք է պայմանավորված լիներ վերոնշյալով:

Մինչև Ը դարի պատկերամարտների և պատկերապաշտների միջև վեճը, պատկերների նկատմամբ եկեղեցու պաշտոնական վերաբերմունքի մեկ այլ կարևոր օրինակ են 691/92 թթ. Հինգվեցյան կոչվող Տրուլյան ժողովի ՀԳ, ՁԲ և Ճ կանոնները⁷: Այս ժողովը կարևորագույն նշանակություն ունի եկեղեցու պատմության մեջ, նախ որպես Կոստանդնուպոլսի Բ (553 թ.) և Գ (680/81 թթ.) ժողովների լրացում, ապա դրա ժամանակ ընդունված կանոնների աննախադեպ քանակով (102) ու կարևորությամբ:

Դրա ՀԳ կանոնը խաչի նշանը պատվելու և այն հատակին չպատկերելու մասին է: Ճ կանոնով արգելվում էր որևէ նյութի վրա անպարկեշտ մտքեր առաջացնող պատկերագրությունը: Առանձնահատուկ կարևորություն ունի ՁԲ կանոնը, որը պատկերների նկատմամբ եկեղեցու վերաբերմունքի ուսումնասիրման համատեքստում գիտության մեջ ամենաքննարկված կանոններից մեկն է⁸: Դրանով ժողովականները հորդորում են այսուհետ Քրիստոսին պատկերել մարդաբանական կերպարով և ոչ թե՝ Գառի, ինչպես ընդունված է եղել նախկինում⁹: Ըստ կանոնի՝ այդպիսի պատկերագրությամբ պետք է հստակ շեշտվեր Աստված-Բանի իրական մարմնավոր կյանքը¹⁰: Առանց խորամուխ լինելու այս երեք կանոնների առանձին կողմերի մանրամասների մեջ, որը նախատեսում ենք անել ապագայում՝ առանձին ուսումնասիրությամբ, կանոնների բովանդակությունից կարելի է արդեն նկատել, որ ի տարբերություն Էվլիի ժողովի, այստեղ պատկերների խնդիրն արդեն ներեկեղեցական միջավայրում քննարկվող հարց է դարձել, որի նպատակն այլևս ոչ այնքան արտաքին վտանգներից քրիստոնեական վարդապետության պաշտպանությունն է, այլ եկեղեցու ներսում պատկերների նկատմամբ արդեն

⁷ Կանոնների բնագիրը տե՛ս ACO/II, 2, 4, էջ 21-61:

⁸ Տե՛ս **Vogt** 1988, էջ 135-149:

⁹ Տե՛ս ACO/II, 2, 4, էջ 54, 2-13:

¹⁰ Տե՛ս նույն տեղում:

ձևավորված որոշակի վարվելակերպի վերանայումն ու հստակ սահմանումներն են: Այնուամենայնիվ ՁԲ կանոնի բովանդակությունը ցույց է տալիս, որ արդեն իսկ տվյալ խնդրում զուտ վարվեցողության սահմանումներին զուգահեռ հասունանում են նաև ստվածաբանական հարցադրումներ, որոնք ունեին հստակ քրիստոսաբանական հիմք: Այս համատեքստում խնդիրն ավելի է սրվում Ը դարի առաջին կեսին, երբ Արևելահռոմեական կայսրության գահին է բարձրանում Լևոն Գ կայսրը (717-741 թթ): Նա 726 թվականին պատկերապաշտությունն արգելող մի հրամանագիր է արձակում՝ դրանում ինքն իրեն հռչակելով միևնույն ժամանակ և՛ կայսր, և՛ նվիրապետ¹¹:

Ըստ բյուզանդական ավանդված պատմագրության՝ Լևոն կայսրն իր այսպիսի կտրուկ որոշումը կապում է 726 թվականին Ֆիրա կամ Սանտորինի կղզում մեծ հրաբխի ժայթքման հետ, որը կայսրը մեկնաբանում է որպես պատկերապաշտության համար պատիժ¹²: Սակայն այստեղ պատկերների պաշտամունքն արգելելուց պակաս կարևոր չէ այն, որ կայսրն իրեն հռչակում էր նաև նվիրապետ: Սա ուղիղ առնակատում էր եկեղեցական նվիրապետության և ողջ հոգևոր վերնախավի հետ: Կայացված որոշումից հետո Լևոն Գ-ը հրամայում է նաև հրաբխի ժամանակ տեղի ունեցած երկրաշարժից ավերված Քրիստոսի՝ իր պալատում գտնվող բրոնզաձույլ հարթաքանդակը փոխարինել խաչի պատկերով¹³: Ըստ ամենայնի տեղի ունեցած բնական աղետը նա մեկնաբանում է որպես աստվածային նշան՝ իր քաղաքական նկրտումներն իրացնելու համար, իսկ եղած բոլոր պատկերների մերժմամբ և խաչի պատկերը կենտրոնական հարթակում տեղադրելով՝ նա հավանաբար փորձում է իր նախորդ-

¹¹ Հրամանագրի տեքստը չի պահպանվել տե՛ս **Ադոնց** 2003, էջ 21:

¹² Տե՛ս *Die ikonoklastische Synode von Hihereia 754*, էջ 4-5): Արդեն Ը դարի վերջերից Լևոն Գ կայսրը համարվում է որպես պատկերամարտության հիմնադիր (տե՛ս նույն տեղում, ծանոթ. 9):

¹³ Այս իրադարձության պատմականության և դրա շուրջ քննարկումների մասին տե՛ս *Die ikonoklastische Synode von Hihereia 754*, 2002, էջ 4-5, ծանոթ. 8:

ների՝ հատկապես Հերակլ Ա կայսեր նմանությամբ¹⁴, խաչի վերբարձրացմամբ վերականգնել կայսրության երբեմնի հզորությունը¹⁵: Սակայն Լևոն կայսեր փորձը՝ դավանաբանական հարցերում միանձնյա որոշումներ կայացնել, հենց սկզբից հանդիպում է հակառակության: Երկար ժամանակ նրա հրովարտակը հրաժարվում է վավերացնել Կոստանդնուպոլսի այդ ժամանակվա պատրիարք Գերմանոս Ա-ը (715-730)՝ պատճառաբանելով, որ առանց ժողովի նման հարցերի վերաբերյալ որոշումն անկարելի է¹⁶: Պատրիարքը մի քանի տարի դիմադրելուց հետո 730 թվականին ստիպված է լինում լքել Կոստանդնուպոլսի աթոռը՝ այն զիջելով Անաստաս պատրիարքին (730-754), ով ավելի դյուրությամբ է գործակցում կայսրի հետ¹⁷:

Լևոն Գ կայսեր հրամանագիրը չի ընդունվում նաև Հռոմի աթոռի կողմից: Ծուտով պատկերների արգելքի որոշման դեմ իր ձայնն է քարձրացնում նաև Հովհան Դամասկացին՝ գրելով խնդրի վերաբերյալ իր երեք ճառերը¹⁸:

Պատկերների շուրջ վեճի այս շրջանում, որի մասին աղբյուրները շատ տեղեկություններ չեն պահպանել, կողմերը հիմնականում գալիս են այն եզրակացության, որ ձեռագործ որևէ իր չի կարող Աստծուն մատուցվող նույն եկրպագությանն արժանանալ¹⁹:

741 թվականին Լևոն Գ կայսեր մահվանից հետո նրա որդին՝ Կոստանդին Ե-ը (741-775), շարունակում է հոր որդեգրած քաղաքականությունը: Սակայն ի տարբերություն իր հոր՝ Կոստանդին կայսրը խնդիրը փորձում է լուծել ոչ թե առանձին հրամանագրով, այլ եկեղեցական ժողով գումարելով: Այդպիսով նա ձգտում էր վերջնականա-

¹⁴ Հերակլ կայսրը 630 թվականին գերությունից ազատել էր Քրիստոսի Խաչափայտը և վերադարձրել Երուսաղեմ:

¹⁵ Տե՛ս **Speck** 1996, (19-45) 29; հմմտ. *Die ikonoklastische Synode von Hiereia* 754, էջ 5:

¹⁶ Տե՛ս **Thümmel** 2006, էջ 456-457: Վեճերի նախնական շրջանում Գերմանոսի պատրիարքության մասին տե՛ս **Stein** 1999, էջ 11-15:

¹⁷ Տե՛ս **Rochow** 1999, էջ 22-29:

¹⁸ Տե՛ս **Ադոնց** 2003, էջ 21-24:

¹⁹ Տե՛ս *Die ikonoklastische Synode von Hiereia* 754, էջ 5:

պես սահմանել և կանոնականացնել պատկերների նկատմամբ եկեղեցու վերաբերմունքն ու դրանից բխող վարդապետությունը: Ժողովը գումարվում է 754 թվականի փետրվարի 10-ից օգոստոսի 8-ն ընկած ժամանակահատվածում Կոստանդնուպոլսի հակընդեմ մասում՝ Բոսֆորի ասիական հատվածում գտնվող Հիերիայի պալատում, և չնայած այն հանգամանքին, որ դրան չեն մասնակցում ո՛չ Արևելքի, այն է՝ Ալեքսանդրիայի, Անտիոքի և Երուսաղեմի պատրիարքները, ո՛չ էլ Հռոմի պապը, այնուամենայնիվ ժողովը հռչակվում է որպես Է «Տիեզերաժողով»²⁰: Ժողովին մասնակցում են 338 եպիսկոպոս, որոնցից Սիլիոնի եպիսկոպոս Կոստանդինը օգոստոսի 8-ի վերջին նիստում ընտրվում է Կոստանդնուպոլսի պատրիարք, քանի որ նախորդ պատրիարք Անաստասը ժողովի բացումից կարճ առաջ անակնկալ մահացել էր²¹:

Չնայած այն հանգամանքին, որ ժողովի նիստերի արձանագրությունները չեն պահպանվել, այնուամենայնիվ Նիկիայի Բ ժողովի (787 թ.) վեցերորդ նիստի արձանագրություններում²² պահպանվել է Հիերիայի ժողովի ժամանակ ընդունված հանգանակը²³, որի ուսումնասիրությամբ հնարավոր է եզրակացություն կազմել ժողովի կողմից հռչակված վարդապետության մասին:

Հանգանակը կազմված է մի քանի թեմատիկ մասերից²⁴: Այն սկսվում է ժողովը գումարողի և դրա գումարման վայրի մասին կարճ տեղեկությամբ, այնուհետև համառոտ ներկայացվում է պատկերապաշտության առաջացման պատմությունը՝ անվանելով այն հերետի-

²⁰ Այս ժողովի գումարման մանրամասների, սկզբնաղբյուրների, դրա ժամանակ կայացրած որոշումների մասին հանգամանալից տե՛ս *Die ikonoklastische Synode von Hiereia 754*:

²¹ *Die ikonoklastische Synode von Hiereia 754*, էջ 7:

²² Հունարեն բնագիրը տե՛ս ACO/II, 3, 3, էջ 600-793:

²³ Հանգանակի տեքստը հունարեն՝ գուգադիր գերմաներեն թարգմանությամբ տե՛ս *Die ikonoklastische Synode von Hiereia 754*, էջ 30-69: Անգլերեն թարգմանությունը տե՛ս **Price** 2018, էջ 668-685:

²⁴ Տե՛ս **Ադոնց** 2003, 24-26; **Луховицкий** 2014, էջ 301-304: Հանգանակի վարդապետությունն ըստ Մասեի տե՛ս *Die ikonoklastische Synode von Hiereia 754*, էջ 9-28:

կոսություն, քանի որ Արարչի փոխարեն պաշտամունքի առարկա է դարձել արարածը: Մյուս «Տիեզերածողովների» հետ ժառանգական կապը և օրինականությունը ապահովելու համար հանգանակի կենտրոնական մասում, ըստ հաջորդականության, թվարկվում են տիեզերական համարվող բոլոր ժողովներն ու դրանց պատմությունը՝ հանգամանորեն նշելով այն բոլոր հերետիկոսությունները, որոնք նգովված են եղել այդ ժողովների կողմից: Այս հատվածն ավարտվում է ընդհանրացնելով քրիստոսաբանական այն հիմնական սահմանումները, որոնք ավանդում են մինչ այդ եղած ժողովները: Սրանով նախատեսվում էր հանգանակի հաջորդ մասում փաստարկված քրիստոսաբանական հիմքով հերքել պատկերապաշտությունը: Հիմնական թեզն այն էր, որ պատկերագրության արվեստը հակասում է «Տիեզերածողովների» սահմանումներին, քանի որ այն միաժամանակ հիշեցնում է և՛ նեստորականություն, և՛ արիոսականություն: Ըստ ժողովականների՝ որևէ նկարով անհնար է պատկերել Քրիստոսին, ով և՛ Աստված է, և՛ մարդ, հետևաբար, պատկերողը կա՛մ արարված մարմնի հետ պատկերում է նաև աննկարագրելի Աստվածությունը, կա՛մ իրար է խառնում խառնման չենթակա միությունը²⁵: Իսկ եթե պատկերապաշտներն արդարանային՝ ասելով, թե պատկերվում է միայն Քրիստոսի տեսանելի և շոշափելի մասը, ապա կհանգեին նեստորականության, քանի որ Քրիստոսի ո՛չ մարմինը, և ո՛չ էլ հոգին մտահայելի չեն Աստվածայինից առանձին²⁶: Հետևաբար, ըստ ժողովականների, Քրիստոսի միակ և ճշմարիտ պատկերը Հաղորդությունն է²⁷:

Հանգանակում խոսվում է նաև Աստվածածնի և սրբերի կերպարների մասին՝ նշելով, որ նրանք կենդանի են Աստծու առաջ, իսկ մեռած արվեստի միջոցով նրանց «վերակենդանացնելու» փորձերը նմանվում են կռապաշտության²⁸: Այնուհետև բերվում են պատկեր-

²⁵ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 38-40:

²⁶ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 40-42:

²⁷ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 44:

²⁸ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 48:

ները մերժող սուրբգրային և հայրաբանական մեջբերումներ, և որոշում է կայացվում հեռացնել բոլոր սրբապատկերները եկեղեցիներից²⁹: Ընդհանուր շարադրանքն ավարտվում է նգովքներով՝ այդ թվում նգովվում է նաև Գերմանոս Ա պատրիարքը, ով փաստացի Լևոն Գ կայսեր և նրա քաղաքականության աջակիցների առաջին հակառակորդն էր:

Ժողովի անցկացման ընթացքից հետաքրքրական է նաև այն հանգամանքը, որ կայսրն ինքը չի մասնակցում դրան՝ բացառությամբ միայն վերջին նիստը: Սրանով, հավանաբար, փորձ է արվում ցույց տալ, որ կայսեր կողմից ժողովականների վրա որևէ ճնշում չկա և նա չի միջամտում եկեղեցու դավանաբանական ու վարդապետական հարցերին: Այնուամենայնիվ Հիերիայի ժողովով կայսրության տարածքում պատկերամարտությունը պաշտոնապես կանոնականացվում է, որի դեմ պայքար են սկսում հիմնականում վանականները՝ երկար տարիներ ենթարկվելով Կոստանդնուպոլսի իշխանությունների կողմից հալածանքների: Տասնամյակներ ձգվող պայքարը լրջապես խարխլում է եկեղեցա-վարչական կառավարման համակարգը, ինչպես նաև խորացնում է Հռոմի և Արևելքի մյուս պատրիարքական աթոռների հետ Կոստանդնուպոլսի պառակտումը: Ստեղծված իրավիճակում Լևոն Գ կայսրը (775-780), գալով իշխանության, դադարեցնում է պատկերապաշտ վանականության դեմ հալածանքները՝ այնուամենայնիվ չհրաժարվելով իր պապի և հոր քաղաքականությունից: Սակայն նրա վաղահաս մահվանից հետո կայսրության դեկն անցնում է նրա կնոջը՝ ծածուկ պատկերապաշտ Իրենե կայսրուհուն՝ որպես իր մանկահասակ որդու՝ Կոստանդին Դ-ի խնամակալի:

Այս իրադարձություններին զուգահեռ մեծ փոփոխություններ էին տեղի ունենում նաև Արևմուտքում, որտեղ ֆրանկների թագավոր Կարլոս Մեծը, նվաճելով լանգոբարդների թագավորությունը, դառնում է արևմտյան աշխարհի հզորագույն տիրակալն ու Արևել-

²⁹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 56-58:

ահռոմեական կայսրության անմիջական հարևանը, ով ամբողջությամբ հավատարիմ էր Հռոմի արթոնին: Այսպիսի գործակցությունը նշանակալիորեն ուժեղացնում էր Հռոմի դիրքերը Կոստանդնուպոլսի հետ հարաբերություններում, իսկ հաշվի առնելով նաև այն հանգամանքը, որ Արևելքի արթոններն արդեն իսկ գտնվում էին արաբական գերիշխանության ներքո կամ դրա վտանգի տակ, ապա օր առաջ Կոստանդնուպոլսի համար կենսական էր ներքին խաղաղության ու եկեղեցական միության վերականգնումը: Ահա նաև այս խնդիրներով էր պայմանավորված վերոնշյալ նպատակով 787 թվականի Նիկիայի Բ ժողովի կանոնների այդքան խիստ եկեղեցա-վարչական բովանդակություն ունենալը, չնայած այն հանգամանքին, որ ժողովն ուղղված էր պատկերամարտության վարդապետության չեզոքացմանը: Այս պարագայում պատկերամարտությունը վարդապետական կամ աստվածաբանական հասկացություն լինելուց զատ, նաև եկեղեցաքաղաքական դիրքորոշում էր դարձել, որի հռչակումով, ինչպես տեսանք, Լևոն Գ կայսրը Կոստանդնուպոլսի գահակալին հռչակում էր և՛ կայսր, և՛ նվիրապետ՝ կայսերական իշխանությանը վերագրելով բացարձակ իշխանություն:

Եկեղեցա-վարչական այսպիսի ճգնաժամով էր հավանաբար նաև պայմանավորված այն, որ Նիկիայի Բ ժողովի գումարումից առաջ Կոստանդնուպոլսի պատրիարքության գահին է բազմեցվում ոչ թե հոգևորական կամ վանական դասից որևէ մեկը, այլ կայսերական քարտուղար Տարասիոսը, ով աշխարհականների դասից էր: Նա հայտնի էր իր կրթությամբ և լավագույնս տիրապետում էր հենց վարչականոնական հարցերին:

Այսպիսով ժողովը բացվում է 787 թվականի սեպտեմբերին և ավարտվում է նույն թվականի հոկտեմբերին: Այն ունեցել է 8 նիստ, սահմանել է նոր հավատո հանգանակ՝ մերժելով պատկերամարտությունը, նգովելով Հիերիայի 754 թվականի ժողովը՝ որպես կայսրության պաշտոնական դավանանք հռչակելով պատկերապաշտությունը, ինչպես նաև ընդունել է 22 կանոններ, որոնց բնագիրը՝ հայերեն միջնադարյան թարգմանությամբ կներկայացնենք հաջորդիվ:

Նիկիայի Բ ժողովի կանոնները

Այսպիսով, ստորև ներկայացնում ենք Նիկիայի Բ ժողովի (787 թ.) կանոնների հայերեն թարգմանությունը՝ հունարեն բնագրի հետ զուգադիր: Հունարեն տարբերակի համար հիմք ենք վերցրել Էրիխ Լամբերցի 2016 թվականի հրատարակությունը³⁰, իսկ հայերենի համար Վենետիկի Սբ. Ղազար կղզու Մխիթարյան վանքում պահվող թիվ 1661 ձեռագիրը³¹, որը բյուզանդական կանոնագրքի հայերեն թարգմանությունն է՝ արված հավանաբար ԺԳ-ԺԴ դդ-ում³²:

Որոշ ուղղագրական և տեխնիկական նշումներ.

() – հունարենի պարագայում բնագրի համապատասխան էջերի և հայերենի պարագայում ձեռագրի թերթերի համապատասխան երեսի նշում,

[] – մեր միջամտությունները. փակագրերի բացում, բացակայող տառերի ավելացում,

«» - ձեռագրում առկա սուրբգրային և հայրաբանական ուղիղ մեջբերումներն առել ենք չակերտների մեջ՝ տողատակում նշելով Աստվածաշնչի համապատասխան հատվածը կամ աղբյուրը,

յ – ա և ո ձայնավորներից հետո հաճախ բացակայում է յ բաղաձայնը, որն ավելացրել ենք՝ գրելով շեղագիր,

Ե և Է տառերի գրչության ձևը ձեռագրում գրեթե չի տարբերվում, ուստի առաջնորդվել ենք դասական հայերենի ուղղագրության կանոններով,

³⁰ Տե՛ս ACO/II, 3, 3, էջ 898, 1-924, 13:

³¹ *Մատենան է Կանոնագիրք հայ հոռոմոց եւ Պատմութիւն Ժողովոց*, Վենետիկի Մխիթարյան Մատենադարան, թիվ 1661 ձեռ., եր. 106ա-116ա: Ձեռագրի տրամադրման համար մեր խորին շնորհակալությունը Վենետիկի Մխիթարյան ձեռագրատան վարիչ՝ Հայր Վահան վարդապետ Հովհաննիսյանին:

³² Ձեռագրի և դրա բովանդակության մասին մանրամասն տե՛ս **ՃԷՄՃԷՄ-ԵԱՆ** 1996, էջ 346-354; **ԱԿԻՆԵԱՆ** 1951, էջ 256-259; **ԲՈՂՈՅԱՆ** 2006, էջ 104-105; **ԲՈՂՈՅԱՆ** 2016, էջ 11-23:

տ – ձեռագրում հանդիպող տ նշանը բացել ենք որպես «ամենայն», իսկ յտ և զտ հապավումները համապատասխանաբար «յամենայն» և «զամենայն»³³:

Կանոնների վերնագրերը գրել ենք շեղագիր ընդհանուր տեքստից առանձնացնելու համար: Ընթացիկ ճշգրտումների և ծանոթագրությունների համար օգտվել ենք Նիկիայի Բ ժողովի գործողությունների արձանագրությունների՝ Ռիչարդ Փրայսի անգլերեն թարգմանությունից³⁴:

	<i>Κανόνες ἐκκλησιαστικοὶ ἐκφωνηθέντες παρὰ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου τὸ δεύτερον</i>³⁵	Կանոնք սրբոց հարցն, որոց ի Նիկիա երկրորդ ժողովոյն: Ի թուականութեան յ:ցմդ: ի Կարեպաշտ թագաւորութեան Կոստանդինոսի և մաւր նորա Հելինա: Տիեզերական ժողով սուրբ ի եւթներորդ (106ա)//
--	---	---

³³ Ձեռագրում հանդիպող տարբեր նշանների և փակագրերի ընթերցման համար առաջնորդվել ենք հետևյալ հրատարակությամբ՝ Petermann (1841), էջ 4-5:

³⁴ Տե՛ս **Price** 2018: Ժողովի կանոնների անգլերեն թարգմանությունը նույն տեղում, էջ 607-624:

³⁵ Ինչպես տեսնում ենք հունարեն և հայերեն տարբերակներում կանոնախմբի վերնագիրը տարբեր է, սակայն հունարեն այլ տարբերակներում պահպանվել է նաև հետևյալ ձևը, որը համապատասխանում է հայերեն թարգմանության առաջին մասին. «Κανόνες τῶν ἐν Νικαίᾳ πατέρων συνελθόντων τὸ δεύτερον ἐν ἔτει ,ςςϞς´ τῆς τοῦ κόσμου κτίσεως ἰνδικτιῶνος ια´ εὐσεβῶς βασιλευόντων Κωνσταντίνου καὶ Εἰρήνης τῆς αὐτοῦ μητρος» (կանոնախմբի վերնագրի տարբերակների մասին տե՛ս **Pitra** 1878, էջ 103, ծանոթ., **Бенешевич** 1906, էջ 205, ծանոթ. 1; ACO/II, 3, 3, էջ 898, ծանոթագրություն I): Այսպիսի խնդիր առկա է ոչ միայն կանոնախմբի վերնագրի պարագայում, այլ նաև առանձին կանոնների գլխագրերում: Առհասարակ, ինչպես նշում է կանոնների գիտական հրատարակիչ Էրիկ Լամբերցը, Նիկիայի Բ ժողովի կանոնների վերնագրերն ավելացվել են 787 թվականից հետո՝ հավանաբար Թ դարի սկզբներին, և դրանք ոչ միշտ են համապատասխանում կանոնների բովանդակությանը, ինչպես օրինակ Բ, ԺԲ և ԻԲ կանոնների պարագայում (տե՛ս ACO/II, 3, 3, էջ XVI, ծանոթ. 52; հմմտ. **Price** 2018, էջ 609):

1.	A'	Ա
	<i>Ὅτι δεῖ τοὺς θεῖους κανόνας κατὰ πάντα φυλάττεσθαι</i> Τοῖς τὴν ἱερατικὴν λαχοῦσιν ἀξίαν μαρτύριά τε καὶ κατορθώματα αἱ τῶν κανονικῶν διατάξεων εἰσιν ὑποτυπώσεις· ἃς δεχόμενοι ἀσμένως μετὰ τοῦ θεοφάντορος Δαβὶδ ἄδομεν πρὸς τὸν δεσπότην Θεὸν λέγοντες· Ἐν τῇ ὁδῷ τῶν μαρτυρίων σου ἐτέρφθην ὥς ἐπὶ παντὶ πλούτῳ καὶ· Ἐνετείλω δικαιοσύνην τὰ μαρτύριά σου εἰς τὸν αἰῶνα· συνέτισόν με καὶ ζήσον με. Καί εἰ εἰς τὸν αἰῶνα ἡ προφητικὴ φωνὴ ἐντέλλεται ἡμῖν φυλάττειν τὰ μαρτύρια τοῦ Θεοῦ καὶ ζῆν ἐν αὐτοῖς, δῆλον ὅτι ἀκράδαντα καὶ ἀσάλευτα διαμένοντα, ὅτι καὶ ὁ θεόπτης Μωϋσῆς οὕτω φησὶν· Ἐν αὐτοῖς οὐκ ἔστι προσθεῖναι καὶ ἀπ' αὐτῶν οὐκ ἔστιν ἀφαιρεῖν· Καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος ἐν αὐτοῖς ἐγκαινῶμενος βοᾷ· Εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι, καὶ εἰ ἄγγελος εὐαγγελίζεται ὑμῖν παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω.	<i>Չի պարտ է գԱստուածային կանոնն յամենայնի պահել:</i> Որոց զքահանայական արժանս վիճակեալք իցեն վկայութիւնք և ուղղագնացութիւնք. կանոնական կարգադրութեանցն իցեն պատճառք. զորս ընդունեալ յաւժարութեամբ հանդերձ աստուածայայտ մարգարէին Դաւթի. երգենք առ Տէրն Աստուած ասելով. «ի ճանապարհս պատվիրանաց քոց զուարճացա որպէս յամենայն մեծութիւն»³⁶ և «պատվիրեցեր զարդարութիւն զվկայութիւնս քո յաւիտե[ա]ն իմաստուն արա և կեցոյ զիս»³⁷. և յաւիտեան մարգարեական ձայնն պատվիրէ մեզ պահեալ զվկայութիւնս Ա[ստուծոյ] և կեալ ի նոսա. յայտ է թէ անխախտելի և անշարժելի մնացէն. վասնզի և աստուածատեսն Մովսէս այսպէս ասաց. «թէ ի նոսա ոչ է յաւելով. և ի նոցանէ ոչ է թողով»³⁸. և Աստուածայինն առաքեալ ի նոսա պարծելով գոչէ. «թէ յորս կարաւտին հրեշտակք հայել»³⁸. և «թէ հրեշտակաւ ետ Աւետարանէ ձեզ քան զոր ընկալայք. նզովեալ եղիցի»³⁹: Այսպիսեացս արդեաւք այսպէս գովվք. և վկայելով մեզ ցնծացուք ի

³⁶ Սաղմոսաց 118:14:

³⁷ Սաղմոսաց 118:138,144

³⁸ Ա Պետ. Ա 12:

³⁹ Գաղ. Ա 9:

Τούτων οὕτως ὄντων καὶ διαμαρτυρουμένων ἡμῖν ἀγαλλιώμενοι ἐπ’ αὐτοῖς, ὥς εἴ τις εὖροι σκύλα πολλά, ἀσπασίως τοὺς θείους κανόνας ἐνστερνιζόμεθα καὶ ὁλόκληρον τὴν αὐτῶν διαταγὴν καὶ ἀσάλευτον κρατύνομεν τῶν ἐκτεθέντων ὑπὸ τῶν ἁγίων καὶ σαλπύγων τοῦ πνεύματος πανευφήμεων Ἀποστόλων τῶν τε ἕξ ἁγίων οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ τῶν τοπικῶς συναθροισθεισῶν ἐπὶ ἐκδόσει τοιούτων διαταγμάτων καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων ἡμῶν· Ἐξ ἐνὸς γὰρ ἅπαντες καὶ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος ἀυγασθέντες ὥρισαν τὰ συμφέροντα. Καὶ οὕς μὲν τῷ ἀναθέματι παραπέμπουσι καὶ ἡμεῖς ἀναθεματίζομεν· οὕς δέ τῃ καθαιρέσει καὶ ἡμεῖς καθαιροῦμεν· οὕς δέ τῷ (898) ἀφορισμῷ καὶ ἡμεῖς ἀφορίζομεν· οὕς δέ ἐπιτιμῶ παραδιδόασι, καὶ ἡμεῖς ὡσαύτως ὑποβάλλομεν. Ἀφιλάργυρος γὰρ ὁ τρόπος, ἀρκούμενοι τοῖς παρ-	ήνους «ηρωίη ηρ αἰωάνη ηρ αἰωαν ρωαῖν»⁴⁰. և յաւԺարութեամբ զԱստուածային կանոնս յոգիս ընգացուիք. և ամենակատար զկտակս զայս և շարժելի կալեալ. զեղեալսն ի փոռոյց հոգոյն. զամենագով առաքելոցն. և զորս ի սրբոց տիեզերական ժողովոցն. և զորոց ի տեղիս իւրեանց ժողովելոցն յաւանդութիւն (106բ)// այսպիսի կտակարանացս. և սրբոց հարցն մերոց⁴¹. քանզի ի միոյ ամենեքեան. և ի նոյն հոգ[ւ]ոյ լուսաւորեալք. սահմանեցին զաւկտակարս: Եւ արդ զորս ընդ նզովս արկին. և մեք նզովեմք զնոսս. և զորս ընդ որոշմամբ. և մեք որոշեմք. և զորս պատժոց ետուն. և մեք զնոսայ ի նոյնն արկանեմք. «վասնզի անարժաթասէրէ բարք. բաւական եղեալք որոց մերձիցեն»⁴². որ էլ յերրորդ երկինն և լուսաւ բանս անճառս⁴³. Պողոս աստուածային առաքեալ. մեծածայնաբար գոչէ:
--	--

⁴⁰ Սաղմ. ՃԺԸ 62:

⁴¹ Սա վերաբերում է կանոնների այնպիսի ժողովածուներին, ինչպիսին է «ԺԴ տիտղոսների կանոնագիրքը» կազմված մոտ. 580 թ. (տե՛ս **Ohme** 2012, էջ 25-26; **Wagschal** 2015, էջ 55-56), որի մեջ ներառվել են հայրախոսական հատվածներ, ինչպես նաև ժողովների որոշումներ: Ամբողջական ցանկը տե՛ս Հինգվեցյան ժողովի Բ կանոնում (**Ohme** 2006, էջ 32-34) հմմտ. **Price** 2018, էջ 610, ծանոթ. 17:

⁴² Եբր. ԺԳ 5:

⁴³ Բ Կորնթ. ԺԲ 2-4:

	οὓσιν· ὁ βεβηκὼς εἰς τρίτον οὐρανὸν καὶ ἀκούσας ἄρρητα ῥήματα, Παῦλος ὁ θεῖος Ἀπόστολος διαῤῥήδην βοᾷ.	
2.	<i>B'</i> <i>Ὅτι δεῖ τὸν χειροτονούμενον ἐπίσκοπον ἀσφαλῶς συντάσσεσθαι τοὺς κανόνας φυλάττειν· εἰ δὲ μὴ γε, μὴ χειροτονεῖσθαι⁴⁴</i> Ἐπειδὴ περ ψάλλοντες συντασόμεθα τῷ Θεῷ· Ἐν τοῖς δικαιομασί σου μελετήσω, οὐκ ἐπιλήσομαι τῶν λόγων σου, πάντας μὲν Χριστιανούς τοῦτο φυλάττειν σωτήριον, κατ' ἐξαίρετον δέ τοὺς τὴν ἱερατικὴν ἀμπεχομένους ἀξίαν. ἔνθεν ὀρίζομεν, πάντα τὸν προάγεσθαι μέλλοντα εἰς τὸν τῆς ἐπισκοπῆς βαθμὸν πάντως τὸ ψαλτήριον γινώσκειν, ἵνα ὥς ἐκ τούτου καὶ πάντα τὸν κατ' αὐτὸν κλῆρον οὕτω νουθετῇ μυεῖσθαι, ἀνακρίνεσθαι δὲ ἀσφαλῶς ὑπὸ τοῦ	<i>Բ.⁴⁵</i> <i>Չի պարտ է գայնմ որ հանդերձեալ է ձեռնադրել եպիսկոպոս.</i> <i>անսխալաբար խոստովանել զկանոնս պահել, սպա թէ ոչ. մի ձեռնադրեացի.</i> Քանզի սաղմոսել ուխտեցաք Ա[ստուծոյ] «յիբաւունս քո խոկացայց և ոչ մոռացայց զբանս քո»⁴⁶. Ամենայն քրիստոնէից զայս պահեալ փրկութիւն իցէ. ևս առաւել իսկ. որոց զբահանայական զգեցելէն զարժանս: Ուստի հրամա[յ]եմք զամենեսեան որք հանդերձել են յառաջ ածիլ յեպիսկոպոսութիւն աշտիճանս. ամենևինք զսաղմոսարանն զիտել, որպէսզի յայնմանէ և զամենայն վիճակն իւր այնպէս խրատեցէ ուսանել. եւ քննել ըստուգապէս. ի մետրապալտէն, եթէ յաւժարութիւն ունի ընթերնուլ մեկնելապէս և ոչ զանց

⁴⁴ Ըստ Փրայսի, այս վերնագիրը չի կարող բնագիր լինել, քանի որ չի համապատասխանում կանոնի բովանդակությանը (Price 2018, էջ 611, ծանոթ. 21): Խնդիրն այն է, որ ի տարբերություն վերնագրի, բուն կանոնը հորդորում է լավագույնս տիրապետել Սաղմոսարանին, սուրբգրային տեքստերի մեկնություններին ու կանոնական սահմանումներին՝ դրանց հիման վրա ուսուցանելու համար:

⁴⁵ Հայերեն ձեռագրի աջ լուսանցքում, սույն կանոնի սկզբնամասին զուգահեռ նույն գրչի ձեռքով արված է հետևյալ մակագրությունը. «լաւ լսէ և զգուշ կաց ի ձեռնադրու[թ]ի[ւնէ]»:

⁴⁶ Սաղմ. ՃԺԸ 16:

	μητροπολίτου, εἰ προθύμως ἔχει ἀναγινώσκειν ἐρευνητικῶς καὶ οὐ παροδευτικῶς τοὺς τε ἱεροὺς κανόνας, τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον τὴν τε τοῦ θεοῦ Ἀποστόλου βίβλον καὶ πᾶσαν τὴν θείαν Γραφὴν, καὶ κατὰ τὰ θεῖα ἐντάλματα ἀναστρέφεσθαι καὶ διδάσκειν τὸν κατ’ αὐτὸν λαόν. „Οὐσία γὰρ τῆς καθ’ ἡμᾶς ἱεραρχίας ἐστὶ τὰ θεοπαράδοτα λόγια“ - εἶπουν ἡ τῶν θείων Γραφῶν ἀληθινὴ ἐπιστήμη -, καθὼς ὁ μέγας ἀπεφώνητο Διονύσιος. Εἰ δὲ ἀμφισβητοίῃ καὶ μὴ ἀσμενίζοι οὕτω ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν, μὴ χειροτονείσθω. Ἐφη γὰρ προφητικῶς ὁ Θεός· Σὺ ἐπίγνωσιν ἀπόσω, κἀγὼ ἀπόσομαί σε τοῦ μὴ ἱερατεύειν μοι.	առնելով. գուրբ կանոնս, գուրբ Աւետարանն, զգիրք աստուածային առաքելոյն. և զամենայն աստուածային գիրս. և ըստ աստուածային պատվիրանացն վարել. և ուս (107ա)/ուցանել զժողովուրդն իւր. վասն զի ստացուած քահանայապետութեան, որ ըստ մեզ աստուածատուր բանքն իցէն. այսինքն է աստուածային գրոց ճշմարիտ արուեստն. որպէս մեծն յայտնեաց Դիոնիսիոս, իսկ եթէ յերկուսացի վիճելով. և ոչ յաւժարեացի. այնպէս առնել. մի ձեռնադրեացի, քանզի ասաց մարգարեարար Ասուած. «Եթէ դու զգիտութիւն մերժեսցես. և ես մերժեցից զքեզ ոչ քահանայազործել ինձ»⁴⁷:
3.	Γ´ <i>Ὅτι οὐ δεῖ ἄρχοντας ψηφίζεσθαι ἐπίσκοπον</i> Πᾶσαν ψῆφον γινομένην παρὰ ἀρχόντων, ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου ἢ διακόνου ἄκυρον μένειν κατὰ τὸν κανόνα τὸν λέγοντα· „Εἴ τις ἐπίσκοπος κοσμηκοῖς ἄρχουσι χρησάμενος δι’	Գ <i>Չի ոչ է պարտ իշխանաց հաշուել եպիսկոպոս կամ քահանա կամ սարկաւազ</i> Ամենայն հաշիւ եղել յիշխանաց եպիսկոպոս կամ քահանա, կամ սարկաւազ. անհաստատ մնացէ ըստ կանոնին որ ասէ. «Եթէ որ եպիսկոպոս. աշխարհական իշխանս ըստանա. և նորովք զեկեղեցի կայցէ. լուծ-

⁴⁷ Ովսէ Դ 6:

	αὐτῶν ἐγκρατὴς ἐκκλησίας γένηται, καθαιρείσθω καὶ ἀφορίζεσθω καὶ οἱ κοινωνοῦντες αὐτῷ πάντες.“ Δεῖ γὰρ τὸν μέλλοντα προβιάζεσθαι εἰς ἐπισκοπὴν ὑπὸ ἐπισκόπων ψηφίζεσθαι, καθὼς παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ ὥριστα ἐν τῷ κανόνι τῷ λέγοντι „Ἐπίσκοπον προσήκει μάλιστα μὲν ὑπὸ (900) πάντων τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ καθίστασθαι· εἰ δὲ δυσχερὲς εἴη τὸ τοιοῦτον ἢ διὰ κατεπείγουσαν ἀνάγκην ἢ διὰ μῆκος ὁδοῦ, ἐξάπαντος τρεῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναγομένους, συμψήφων γινομένων καὶ τῶν ἀπόντων καὶ συντιθεμένων διὰ γραμμάτων, τότε τὴν χειροτονίαν ποιεῖσθαι, τὸ δὲ κῦρος τῶν γινομένων, δίδοσθαι καθ’ ἐκάστην ἐπαρχίαν τῷ μητροπολίτῃ.“	ցի և որոշեսցի. և հաղորդակիցք նորայ ամենիքեան»⁴⁸: Վասնզի պարտէ, որ հանդերձեալ է. եպիսկոպոս լինել. յեպիսկոպոսաց հաշ/իլ, որպէս և հրամայեցաւ կանոնն ի սրբոց հարցն, որոց ի Նիկիա. որ ասէ. «Թէ պարտ է զեպիսկոպոսն մանաւանդ յամենայն եպիսկոպոսաց իշխանութեանն կացուցանել: Ապա թէ դժվարին իցէ այնպիսին. կամ վասն պատահելոյ հարկին. կամ վասն յերկարութեան ճանապարհին. ամենևին երիւ եպիսկոպոսս ի միասին ժողովել և հաշվել. հանդերձ հաշվուայ այլոցն ամենեցուն ի ձեռն[ա]դրոց. և յայնժ (107բ)//ամ ձեռնադրութիւն լիցի. իսկ ձեռնագիր հաստատութեան ամենեցունցն. տայցի մետրապալիտին»⁴⁹:
4.	Δ΄ <i>Περὶ τοῦ ἀπέχεσθαι τοὺς ἐπισκόπους πάσης δοσοληψίας</i> Ὁ κῆρυξ τῆς ἀληθείας Παῦλος, ὁ θεῖος Ἀπόστολος οἶονεὶ κανόνα τιθεὶς τοῖς Ἐφεσίων πρεσ-	Դ.⁵⁰ <i>Յաղագս եղէ պարտէ ի բաց կալ եպիսկոպոսաց յամենայն կաշառառոյթեանց.</i> Քարոզն ճշմարտութեան Պաւղոս աստուածայինն առաքել[ա]ն. որպէս կանոն եղել[ա]լ եփեսաց[ւ]ոց երից-

⁴⁸ Առաքելական կանոն. Լ:

⁴⁹ Տե՛ս Նիկիայի Ա ժողովի Դ կանոնը:

⁵⁰ Հայերեն ձեռագրի աջ լուսանցքում, սույն կանոնի սկզբնամասին զուգահեռ նույն գրչի ձեռքով արված է հետևյալ մակագրությունը. «վասն եպիսկոպոսաց. տես ինչ հրամայէ»:

βυτέροις, μᾶλλον δὲ καὶ παντὶ ἱερατικῷ πληρώματι, οὕτως ἐπαρρησιάσθη εἰπών· Ἀργυρίου ἢ χρυσίου ἢ ἱματισμοῦ οὐδενὸς ἐπεθύμησα· πάντα ὑπέδειξα ὑμῖν ὅτι κοπιῶντας δεῖ ἀντι- λαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενούν- των, μακάριον ἡγουμένους τὸ διδόναι. Διὸ καὶ ἡμεῖς μαθητευ- θέντες παρ’ αὐτοῦ, ὀρίζομεν μηδόλως αἰσχροκερδῶς ἐπινο- εῖσθαι ἐπίσκοπον, προφασιζό- μενον προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις, ἀπαιτεῖν χρυσίον ἢ ἄργύριον ἢ ἕτερον εἶδος τοῦς ὑπ’ αὐτὸν τελούντος ἐπισκόπους ἢ κλη- ρικούς ἢ μοναχούς. Φησὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος· Ἄδικοι βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι· καί, Οὐκ ὀφείλει τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι θησαυρίζειν, ἀλλ’ οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις. Εἴ τις οὖν δι’ ἀπαίτησιν χρυσοῦ ἢ ἐτέρου τινὸς εἶδους εἴτε διὰ τινὰ ἰδίαν ἀπάθειαν εὗρεθείη ἀπείργων τῆς λειτουργίας καὶ ἀφορίζων τινὰ τῶν ὑπ’ αὐτὸν κληρικῶν ἢ σεπτὸν ναὸν κλείων μὴ γίνεσ- θαι ἐν αὐτῷ τὰς τοῦ Θεοῦ λει- τουργίας, εἰς ἀναίσθητα τὴν	ἀνίχν. մանաւանդ իսկ. և ամենայն քահանայական լրման. այսպէս հա- մարձակեցաւ ասելով. «ոսկ[ւ]ոյ կամ արծաթոյ կամ հանդերձից ոչ միայ ցանկացա. զամենայն ցուցից ձեզ, երբէ այսպէս վաստակել. պարտէ աւգնական լինել տկարացն. երանելի համարել գտալն»⁵¹: Վասն որոյ և մեր աշակերտեալք առ ի նմանէ հրա- մայեմք. ոչ ամենևին զազգաշահու- թիւն մտածել եպիսկոպոսին. «պատ- ճառել զպատճառս ի մեղս»⁵². տուժել ոսկի կամ արծաթս կամ այլ ինչ տե- սակս, յորոց ի նմանէ կատարին ե- պիսկոպոսք. կամ քահանա, կամ կլե- րիկոս, կամ միակեացք, քանզի ասէ առաքե[ա]լն, թէ «անիրաւ զարքա- յութիւնն Աստուծոյ ոչ ժառանգէն»⁵³, և «ոչ է պարտ զաւակաց ծնողաց զանձել, այլ ծնողք զաւակացն»⁵⁴: Եւ արդար որ ի ձեռն տուժանաց ար- ծաթոյ. կամ ոսկ[ւ]ոյ կամ այլ իրաց. և կամ վասն այլ առանձին իւրում ախտին, գտանիցի խափանել ի պա- տարագէ. և որոշել զոր յիւրում վի- ճակելոցն կամ զտաճար Աստուծոյ փակել, զի մի լիցի ի նմայ պաշտաւնս Աստուծոյ և յանրգայութիւն զիւրու մոլեգնութիւնն արձակ (108ա)/ելով. անըզգայիցէ ստուգապէս և ինքն. և
--	--

⁵¹ Գործք. Ի 33, 35:

⁵² Մաթթ. ՃԽ 4:

⁵³ Ա Կորնթ. Զ 9:

⁵⁴ Բ Կորնթ. ԺԲ 14:

	ἐαυτοῦ μανίαν ἐπιτέμπων, ἀναίσθητος ὄντως ἐστί καὶ τῇ ταυτοπαθείᾳ ὑποκείται, καὶ ἐπιστρέφει ὁ πόνος αὐτοῦ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, ὡς παραβάτης ἐντολῆς Θεοῦ καὶ τῶν Ἀποστολικῶν διατάξεων. Παραγγέλλει γὰρ καὶ Πέτρος ἡ κορυφαία τῶν Ἀποστόλων ἀκρότης· Ποιμαίνετε τὸ ἐν ὑμῖν ποίμνιον τοῦ Θεοῦ, μὴ ἀναγκαστῶς, ἀλλ' ἐκουσίως, κατὰ Θεόν, μὴ αἰσχροκερδῶς, ἀλλὰ προθύμως, μὴδ' ὡς κατακυριεύοντες τῶν κλήρων, ἀλλὰ τύποι γινόμενοι τοῦ ποιμνίου· καὶ φανερωθέντος τοῦ Ἀρχιποίμενος κομιεῖσθε τὸν ἀμαράντινον τῆς δόξης στέφανον.(902)	յիւրում ախտին եղիցի անգել. «և դարձցի ցաւք նորա ի գրութի իւր»⁵⁵, որպէս յանցող պատվիրանացն Աստուծոյ և առաքելական աւանդութանցն, վասն զի պատվիրէ և Պետրոս ախոյեանն առաքելոցն. «Եթէ հովուէք զոր ի ձեզ գիւտն Աստուծոյ. այց առնելովն՝ մի հարկաբար, այլ կամաւորապէս ըստ Աստուծոյ, մի զազրաշահութեամբ, մի որպէս տիրեալք վիճակին, այլ աւրինակք եղեալք հաւտին. և յայտնեալ հովուապետին. ընգալջիք զանթառամ պսակն փառաց»⁵⁶:
5.	Ε΄ <i>Ὅτι οἱ ὀνειδίζοντες τοὺς κληρικοὺς διὰ τὸ τετάχθαι ἐν ἐκκλησίᾳ χωρὶς δοσίων ἐπιτιμῶ ὑπόκεινται</i> Άμαρτία πρὸς θάνατόν ἐστιν, ὅταν τινὲς ἁμαρτάνοντες ἀδιόρθωτοι μένωσι. Τὸ δὲ τούτου χεῖρον, ἐὰν καὶ τραχηλιῶντες	Ե.⁵⁷ <i>Չի որք անգոսնեն զկղերիկոսս զի կարգեալք են յեկեղեցին առանց կաշառոցն ընդ պատժովք յիցին</i> «Մեղք որչափ մահու իցէն»⁵⁸, այնէ. յորժամ մեղանշել ոմանք անուղեղք մնացէն. այլև վատթար քան զայս իցէ, եթէ հպարտացեալք հակառակ

⁵⁵ Սաղմ. Է 17:

⁵⁶ Ա Պետր. Ե 2-4:

⁵⁷ Հայերեն ձեռագրի ձախ լուսանցքում սույն կանոնի սկզբնամասին գուգահեռ, նույն գրչի ձեռքով արված է հետևյալ մակագրությունը. «Եպիսկոպոս կարդա և յօ իմացիր զպատիժ քո»:

⁵⁸ Ա Յովհ. Ե 16:

κατεξανίστανται τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς ἀληθείας, καὶ προτιμώμενοι τὸν μαμωνᾶν τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπακοῆς καὶ τῶν κανονικῶν αὐτοῦ διατάξεων μὴ ἀνεχόμενοι. Ἐν τούτοις οὐκ ἔστι Κύριος ὁ Θεός, εἰ μὴ πωταπεινωθέντες τοῦ ἰδίου σφάλματος ἀνανήψωσι· χρὴ γὰρ μᾶλλον αὐτοὺς προσέρχεσθαι τῷ Θεῷ καὶ μετὰ συντετριμμένης καρδίας τὴν ἄφεσιν τούτου τοῦ ἁμαρτήματος καὶ τὴν συγχώρησιν αἰτεῖσθαι, οὐχὶ ἐναβρύνεσθαι τῇ ἀθέσμῳ δόσει. Ἐγγὺς γὰρ Κύριος τοῖς συντετριμμένοις τῇ καρδίᾳ. Τοὺς οὖν ἐγκλωχόμενους διὰ δόσεως χρυσίου τετάχθαι ἐν ἐκκλησίᾳ καὶ ταύτῃ τῇ πονηρᾷ συνηθείᾳ ἐπελπίζοντας τῇ ἀλλοτριούσῃ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐκ πάσης ἱερωσύνης καὶ ἐκ τούτου ἀναιδεῖ προσώπῳ καὶ ἀπερικαλύπτῳ στόματι ὀνειδιστικοῖς λόγοις τοὺς δι' ἀρετὴν βίου ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκλεγέντας καὶ καταταγέντας ἐκτὸς δόσεως χρυσίου ἀτιμάζοντας, πρῶτα μὲν τοῦτο ποιοῦντας τὸν ἔσχατον βαθμὸν λαμβάνειν τοῦ οἰκείου τάγματος. Εἰ δὲ ἐπιμένειεν, δι' ἐπιτιμίου διορθούσ-	յարիցէն ընդդէմ բարեպաշտութեանն և ճշմարտութեանն. և նախապատւեացեն զմամոնայն քան զաստուածային խողութիւնն. կանոնական աւանդութեանց նորա ոչ անսայցեն: Յայնսիկ ոչ գոյ Տ[է]ր Ա[ստուա]ծ, եթէ որ երբ եք խոնարհեալք. և ի սխալանացն իւեանց դարձցին. պարտ է նոցա մանաւանդ մատչել առ Աստուած. և հանդերձ բեկեալ սրտիւ զթողութիւն այնմիկ մեղացն և զքաւութիւն հայցել. և ոչ հպել յանպատշաճ տուրս, քանզի «մերձէ Տէր այնոցիկ որոց բեկեալ են սրտիւ»⁵⁹: Եւ արդ զ (108բ)//որս պարծեսցին ի ձեռն տալոս ոսկ[ւ]ոյ կարգել յեկեղեց[ւ]ոջ, և յայս չար սովորութիւնս յուսացե[ա]լ իցէն, որ աւտար աւտարացուցանէ յԱստուծոյ և յամենայն քահանայութենէ. և յայնմանէ անամալթ երեսաւք և անդուռն բերանովք անարգութեան բանիւք, զորս ի ձեռն առաքինի վարուց ի Հոգ[ւ]ոյն Սրբոյ ընդրեալք իցէն և կարգեալք. ի ձեռն կաշառանաց ոսկ[ւ]ոյ անգոսնեսցեն, որք զայսոսիկ արասցեն, նախ պարտ է նոցա զվե[ր]ջին աշտիճանն ունել զհարում կարգին, և թէ մնասցէ ի նոյն, ի ձեռն պատժոց ուղղեսցի: Իսկ եթէ ի ձեռնադրութիւն գտանի որ զայս առնել, եղիցի ըստ առաքելական կանոնին՝ այսինքն է ԻԹ, որ ասէ. «որ որ եպիսկոպոս ի ձեռն ըն-
---	--

⁵⁹ Սաղմ. ԼԳ 19:

θωσαν. Εἰ δέ τις ἐπὶ χειροτονία φανείη ποτὲ τοῦτο πεποιηκώς, γινέσθω κατὰ τὸν ἀποστολικὸν κανόνα τὸν λέγοντα· „Εἴ τις ἐπίσκοπος διὰ χρημάτων τῆς ἀξίας ταύτης ἐγκρατὴς γένηται ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος καθαιρείσθω καὶ αὐτός καὶ ὁ χειροτονήσας καὶ ἐκκοπτέσθω παντάπασι καὶ τῆς κοινωνίας, ὡς Σίμων ὁ μάγος ὑπ’ ἐμοῦ Πέτρου.“ Ὡσαύτως καὶ κατὰ τὸν δεῦτερον κανόνα τῶν ἐν Καλχηδόνι ὁσίων Πατέρων ἡμῶν τὸν λέγοντα· Εἴ τις ἐπίσκοπος ἐπὶ χρήμασι χειροτονίαν ποιήσοιτο καὶ εἰς πρᾶσιν καταγάγοι τὴν ἄπρατον χάριν καὶ χειροτονήσοι ἐπὶ χρήμασιν ἐπίσκοπον ἢ χωρεπίσκοπον ἢ πρεσβύτερους ἢ διάκονους ἢ τινα τῶν ἐν τῷ κλήρῳ καταριθμουμένων ἢ προβάλοιτο ἐπὶ χρήμασιν οἰκονόμον ἢ ἔκδικον ἢ παραμονάριον ἢ ὅλως τινὰ τοῦ κανόνος δι’ αἰσχροκέρδειαν οἰκείαν, ὁ τοῦτο ἐπιχειρήσας ἐλεγχθεὶς κινδυνεύετω εἰς τὸν ἴδιον βαθμόν, καὶ ὁ χειροτονούμενος μηδὲν ἐκ [904] τῆς κατ’ ἐμπορίαν ὠφελείσθω χειροτονίας, ἢ προβολῆς, ἀλλ’ ἔστω ἀλ-	λῆς ἱρως, ἀρժանիս այսմիկ տիրեսցէ. Կամ քահանա, կամ սարկաւագ լուծցի ինքն և որ ձեռնադրեացն զնա, և անգցին ամենևին ի հաղորդութենէ: Իբրև զՍիմոն կախարդն յինէն ի Պետրոսէ»։ սայպէս և ըստ երկրորդ կանոնին, որ ի Քաղկեդոն սրբոց հարցն, որ ասէ. «Եթէ որ եպիսկոպոս, ի ձեռն ընչից ձեռնադրութիւն արասցէ. և ի վաճառ ածցէ զանվաճառելի շնորհն, և ձեռնադրեսցէ կաշառանաւք, եպիսկոպոս կամ զաւանդ եպիսկոպոս⁶⁰, կամ քահանա, կամ սարկաւագ, կամ զայլ որ ի կլերիկոսաց, կամ թէ դիցէ կաշառանաւք. իկոնոմոն. կամ եղիկոս. կամ եկեղեցապահ. կամ զայլ (109ա)// որ, որ ի կանոնի իցեն, վասն իւրում զագրաշահութանն, որ յանդիմանեսցի զայսոսիկ ձեռնարկել վտանգեսցի յիւրմէ աշտիճանէն .n., որ ձեռնադրեալն իցէ ի նմանէ. ոչինչ աւգտեսցի ի վաճառական ձեռնադրութենէն կամ ի յառաջարկելոյն, այլ իցէ աւտար յարժանութենէն, կամ ի հոգացողութենէն, յորո ի ձեռն ընչից էիաս: Եւ թէ որ միջնորդեալ գտանիցի այնպիսի զագրելի և անսպառշաճ գործոյն, և նա եթէ կլերիկոս իցէ, անգցի յիւրում աշտիճանէն, և թէ աշխարհական կամ միակե[ա]ց՝ որոշեսցի»⁶¹:
--	--

⁶⁰ Խոսքը քրիստոնեայնի (χωρεπίσκοπος) մասին է:

⁶¹ Քաղկեդոնի 451 թ. ժողովի Բ կանոն: Կանոնների բնագրում «որոշեսցի» բառի փոխարեն՝ «նզովեսցի» է (հմմտ. **Price** 2018, էջ 614, ծանոթ. 42):

	λότριος τῆς ἀξίας ἢ τοῦ φροντίσματος οὐπερ ἐπὶ χρήμασιν ἔτυχεν. Εἰ δέ τις καὶ μεσιτεύων φανείη τοῖς οὕτως αἰσχροῖς καὶ ἀθεμίτοις λήμμασι, καὶ οὗτος, εἰ μὲν κληρικὸς εἴη, ἐκ τοῦ οἰκείου ἐκπιπτέτω βαθμοῦ, εἰ δὲ λαϊκός ἢ μοναχός, ἀφοριζέσθω.“	
6.	Σ’ <i>Περὶ τοῦ γίνεσθαι τοπικὴν σύνοδον κατὰ χρόνον</i> Ἐπειδήπερ κανὼν ἐστὶν ὁ λέγων· Δὺς τοῦ ἔτους καθ’ ἐκάστην ἐπαρχίαν χρὴ γίνεσθαι διὰ συναθροίσεως ἐπισκόπων τὰς κανονικὰς ζητήσεις, διὰ οὗν τὴν συντριβὴν καὶ τὸ ἐνδεῶς ἔχειν πρὸς ὁδοιπορίαν τοὺς συναθροιζομένους, ὥρισαν οἱ τῆς ἑκτῆς συνόδου ὅσοι Πατέρες ἐξ ἅπαντος τρόπου καὶ προφάσεως ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ γίνεσθαι καὶ τὰ ἐσφαλμένα διορθοῦσθαι. Τοῦτον οὖν τὸν κα-	Չ.⁶² <i>Վասն լինելոյ տեղացի սինիոդուն յամենայն տարոյ:</i> Վասն զի կանոն իցէ, որ ասէ, թէ «երրորդ անգամ ի տար[ւ]ոյն, ըստ ամենայն իշխանութեանն, լիցի ժողով եպիսկոպոսաց և կանոնական խնդիրս և քննութիւնս»⁶³: Այլ արդ վասն աշխատանաց և վասն հեռաւորութեան ճանապարհին ժողովելոց եպիսկոպոսացն, հրամայեցին վեցերորդ ժողովոյն սուրբ հարքն՝ առանց ամենայն պատճառանաց, մի անգամ ի տար[ւ]ոյն լինել, և զսխալանս ուղղել⁶⁴: Չայս իսկ կանոնս և մեր վերջստին նորոգեմք: Եւ որ որ իշխան

⁶² Հայերեն ձեռագրի ձախ լուսանցքում սույն կանոնի սկզբնամասին գուգահեռ, նույն գրչի ձեռքով արված է հետևյալ մակագրությունը. «պարտէ եպիսկոպոսի, որ ամէն տարի քննէ զհաւտս իւր»:

⁶³ Տեղական ժողովների՝ տարին երկու անգամ գումարվելու մասին սահմանում են Նիկեայի Ա ժողովի Ե, Անտիոքի (մոտ. 330 թ.) ժողովի Ի, Առաքելական ԼԷ և Քաղկեդոնի (451 թ.) ժողովի ԺԹ կանոնները (հմմտ. **Price** 2018, էջ 614, ծանոթ. 43):

⁶⁴ Խոսքը Հինգվեցյան ժողովի Ը կանոնի մասին է: Նիկեայի սահմանման իրագործումն անհնար էր համարվում «բարբարոսների ասպատակությունների» պատճառով (հմմտ. **Price** 2018, էջ 615, ծանոթ. 44):

	νόνα καὶ ἡμεῖς ἀνανεοῦμεν· καὶ εἴ τις εὐρεθῇ ἄρχων τοῦτο κωλύων, ἀφορίζεσθω. Εἰ δέ τις ἐκ τῶν μητροπολιτῶν ἀμελήσῃ τοῦτο γίνεσθαι ἐκτὸς ἀνάγκης καὶ βίας καὶ τινος εὐλόγου προφάσεως, τοῖς κανονικοῖς ἐπιτιμίοις ὑποκείσθω· Τῆς δὲ συνόδου γενομένης περὶ κανονικῶν καὶ εὐαγγελικῶν πραγμάτων δεῖ τοῖς συναθροισθεῖσιν ἐπισκόποις ἐν μελέτῃ καὶ φροντίδι γίνεσθαι τοῦ φυλάττεσθαι τὰς θείας καὶ ζωοποιοῦς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ. Ἐν γὰρ τῷ φυλάσσεσθαι αὐτὰς ἀνταπόδοσις πολλή, ὅτι καὶ λύχνος ἐντολή, νόμος δέ φῶς, καὶ ὁδὸς ζωῆς ἔλεγχος καὶ παιδεία, καὶ ἡ ἐντολὴ Κυρίου τηλαυγῆς φωτίζουσα ὀφθαλμούς. Μὴ ἔχειν δὲ ἄδειαν τὸν μητροπολίτην ἐξ ὧν ἐπιφέρεται ὁ ἐπίσκοπος μετ' αὐτοῦ ἢ κτῆνος ἢ ἕτερον εἶδος ἀπαιτεῖν. Εἰ δὲ τοῦτο ἐλεγχθῇ, ἀποτίσῃ τετραπλάσιον. (906)	գտանիցի զայս արգելեալ, որոշեսցի, իսկ եթէ որ ի մետրապալիտիցն անփոյթ արասցէ զայս առնել, առանց հարկի և բռնութեան, և այլ ինչ իրաւացի պատճառանաց, ընդ կանոնական պատժոցն եղիցի: (109բ)// Եւ ժողովն, որ լինիցի վասն կանոնական և աւետարանական իրացն, պարտ է ժողովել եպիսկոպոսացն զհոգս և զբռնութիւն առնել, առ ի պահել զԱստուածային կանոնս. և զկենդանարար պատվիրանս Աստուծոյ՝ «քանզի ի պահել զնոսա, հաստուցումն բազում, զի ճրագէն պատվիրանք, և աւրէնքն յոյս, և ճանապարհ կենաց, յանդիմանութիւն և խրատ, և պատվիրանք Տեառն յոյսէն յուսաւորելով զաշս»⁶⁵: Որ ունի իշխանութիւն մետրապալիտ, յորոց բերցէ եպիսկոպոսն ընդ նմա, կամ անասուն կամ այլ ինչ տեսակ խնդրել ի նմանէ, և թէ զոցի առնել զայս, հաստուցէ չորեքլին:
7.	<i>Ζ'</i> <i>Ὅτι τοὺς ἐγκαινισθέντας ναοὺς ἐκτὸς καταθεσίων ἁγίων λειψάνων δέον ἀναπληρωθῆναι</i> Ἐφη Παῦλος ὁ θεῖος Ἀπόστολος· Τινῶν αἱ ἁμαρτίαι πρόδη-	<i>Է</i> <i>Ձի զնորոգեալ տաճարս առանց զորութեան նշխարաց սրբոց:</i> <i>Պարտէ վերջաւորին նորոգեալ</i> Ասաց Պաւղոս աստուածային առաքեալն. «Եթէ ոմանց մեղք նախա-

⁶⁵ Սաղմ. ԺԸ 12բ, Առակ. Զ 23, Սաղմ. ԺԸ 9բ:

	λοιί εισι, τισὶ δὲ καὶ ἐπακολού- θοῦσιν. Ἀμαρτιῶν οὖν προκα- ταλαμβάνουσιν καὶ ἕτεραι ἁ- μαρτίαι παρέπονται ταύταις. Τῇ οὖν ἀσεβεῖ αἰρέσει τῶν χριστια- νοκατηγόρων καὶ ἄλλα ἀσεβή- ματα συνηκολούθησαν. Ὡς περ γὰρ τὴν τῶν σεπτῶν εἰκόνων ὄψιν ἀφείλαντο ἐκ τῆς ἐκκλη- σίας, καὶ ἕτερά τινα ἔθνη παρα- λελοίπασιν, ἃ χρὴ ἀνανεωθῆναι καὶ κατὰ τὴν ἔγγραφον καὶ ἄγραφον θεσμοθεσίαν οὕτως κρατεῖν. Ὅσοι οὖν σεπτοὶ ναοὶ καθιερώθησαν ἐκτὸς ἀγίων λει- ψάνων μαρτύρων, ὀρίζομεν ἐν αὐτοῖς κατάθεσιν γενέσθαι λει- ψάνων μετὰ καὶ τῆς συνήθους εὐχῆς. καὶ εἰ ἀπὸ τοῦ παρόντος τις εὗρεθῇ ἐπισκοπος χωρὶς λει- ψάνων καθιερῶν ναόν, καθαι- ρεῖσθω ὡς παραβεβηκὼς τὰς ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις.	յայտք իցէն յառաջ գնալ ի դատաւ- տան, և ոմանց զհետ գնասցէն»⁶⁶: Արդ մեղացն նախ ժամանելովն, և այլ մեղք զհետ գայցէն նոցա, զի չա- րապաշտ հերձուածոց քրիստոնէից չարախաւսացն, և այլ ամբարըշտու- թիւնք հետեւեցան, վասն զի մինչ զպաշտելի պատկերացն զդէմսն պա- կասեցուցին յեկեղեց[ւ]ոյն, և այլ ինչ սովորութիւն պակասեցան, զորս պարտ է վերբասին նորոգեալ, և ըստ անգծագրութեան և անաւրինադրու- թեան, այնպէս ունեալ, որք առանց նշխարաց սրբոցն նորոգեցան (110ա) // սուրբ տաճարք. հրամայեմք ի նո- սա դրութիւն լինել նշանաց սրբոց վկայիցն, իսկ եթէ որ⁶⁷ յայսմ հետէ աւրինեցէ տաճար առանց նշխա- րաց սրբոց վկայիցն, լուծցի որպէս յանցող եկեղեցական աւանդութե- անցն:
8.	Η´ <i>Ὅτι τοὺς Ἑβραίους οὐ χρὴ δέχε- σθαι, εἰ μὴ πῶ ἐξ εἰλικρινοῦς καρδίας ἐπιστρέψωσιν</i> Ἐπειδὴ πλανώμενοί οἱ ἐκ τῆς τῶν Ἑβραίων θρησκείας μυκ- τηρίζειν ἔδοξαν Χριστὸν τὸν Θεὸν, προσποιούμενοι χριστια- νίζειν, αὐτὸν δὲ ἄρνούμενοι,	Ը <i>Ձի հրեայսն ոչ է պարտ ընդունել, եթէ ոչ ի բոլոր սրտէ դարձցին</i> Քանզի մոլորեալք, որք ի հրէից ազ- գէն, այսպանել կամեցան զՔրիստոս Աստուած կեղծաւորեալք իբրև թէ քրիստոնայք իցէն, և գնա ուրացեալք զաղտաբար, շարաթանալով և այլ

⁶⁶ Ա Տիմ. Ե 24:

⁶⁷ Հռւմարեն բնագրում «եպիսկոպոս»:

	κρύβδην καὶ λαθραίως σαββα- τίζοντες καὶ ἕτερα Ἰουδαϊκὰ ποιοῦντες, ὀρίζομεν τούτους μήτε εἰς κοινωνίαν μήτε εἰς εὐ- χήν μήτε εἰς ἐκκλησίαν δέχεσ- θαι - ἀλλὰ φανερώς ἔστωσαω κατὰ τὴν ἐαυτῶν θρησκείαν Ἑβραῖοι - μήτε τοὺς παῖδας αὐ- τῶν βαπτίζειν μήτε δοῦλον ωνήσασθαι ἢ κτᾶσθαι. Εἰ δὲ ἐξ εἰλικρινοῦς καρδίας καὶ πίστε- ως ἐπιστρέψοι τις αὐτῶν καὶ ὁμολογήσοι ἐξ ὅλης καρδίας, θριαμβεύων τὰ κατ' αὐτοὺς ἔθη καὶ πράγματα πρὸς τὸ καὶ ἄλ- λους ἐλεγχοῦναι καὶ διορθώ- σασθαι, τοῦτον προσδέχεσθαι καὶ βαπτίζειν καὶ τοὺς παῖδας αὐτοῦ καὶ ἀσφαλίζεσθαι αὐτοὺς ἀποστῆναι τῶν Ἑβραϊκῶν ἐπι- τηδευμάτων· εἰ δὲ μὴ οὕτως ἔχοιεν, μηδαμῶς αὐτοὺς προσ- δέχεσθαι. (908)	ինչ հրեական անելովք, հրամայեմք զայնոսիկ ոչ ի հաղորդութիւն ընդու- նել, և յեկեղեցի, այլ յայտնի լինեալ ըստ իւրեանց ազգին հրեայս, և ոչ զմանգունս նոցա մկրրտել, և ոչ ծա- ռայս գնել կամ ստանալ: Իսկ թէ ի ճշմարիտ ւրտէ և ի հաւատոյ դարձ- ցին ոմանք ի նոցանէ, և խոստովա- նեցցի յամենայն ւրտէ հրապարակե- լով զսովորութիւնն իւրեանց և զիրն, որպէս թէ և զայլս յանդիմանեալ և դարձուցանեալ, զայնոսիկ ընդունել և մկրրտեալ պարս իցէ, և զման- գունս նոցա, և զգուշացուցանել զնո- սայ ի բաց կալ ի հրեական խորհր- դոցն, ապա թէ ոչ այսպէս ունիցին, ոչ ամենևին ընդուն[եացին]:
9.	Θ´ <i>Περὶ τοῦ μὴ κρύπτειν τινὰ τῆς χριστιανοκατηγορικῆς αἵρέσεως βίβλον</i> Πάντα τὰ μεираκιώδη ἀθύρμα- τα καὶ μανιώδη βακχεύματα, τὰ ψευδοσυγγράμματα τὰ κατὰ τῶν σεπτῶν εἰκόνων γινόμενα, δέον δοθῆναι ἐν τῷ ἐπισκόπῳ Κωνσταντινουπόλεως, ἵνα ἀπο- τεθῶσι μετὰ τῶν λοιπῶν αἵρε-	Թ- <i>Վասն եղթ ոչ է պարսոս ոմեք թաքու- ցանել ի չարախաւսից քրիստոնէից հերձուածողաց գրոցն</i> Չամենայն տղայական խաղալի, և զմոլեզմական (110բ)// բարբաջմունս, և զսուտ գիրսն. ընդդէմ սեփական պատկերացն եղեալ, պարտէ տալ յեպիսկոպոսարան Կոստանդինու- պալսոյ, որպէսզի դիցին ընդ այլ հերձուածողաց գրոցն: Իսկ եղթ

	τικῶν βιβλίων. Εἰ δέ τις εὗρε- θείη ταῦτα κρύπτων, εἰ μὲν ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος εἴη, καθαιρείσθω, εἰ δὲ μοναχός ἢ λαϊκός, ἀναθε- ματίζέσθω.	գտանիցի որ թաքուցել գնուա, եթէ եպիսկոպոս իցէ կամ քահանա կամ սարկաւազ, լուծցի, և թէ աշխար- հական կամ միակեաց որոշեսցի:
10.	Ι΄ <i>Ὅτι οὐ δεῖ κληρικὸν ἀπολιπεῖν τὴν ἐαυτοῦ παροικίαν καὶ ἐν ἐτέρᾳ ἀφικέσθαι χωρὶς εἰδήσεως τοῦ ἐπισκόπου</i> Ἐπειδὴ τινες τῶν κληρικῶν πα- ραλογιζόμενοι τὴν κανονικὴν διάταξιν ἀπολιπόντες τὴν ἐαυ- τῶν παροικίαν εἰς ἐτέρας πα- ροικίας ἐκτρέχουσι, κατὰ τὸ πλεῖστον δὲ ἐν ταύτῃ τῇ θεο- φυλάκτῳ καὶ βασιλίδι πόλει, καὶ εἰς ἄρχοντας προσεδρεύου- σιν ἐν τοῖς αὐτῶν εὐκτηρίοις τὰς λειτουργίας ποιοῦντες, τού- τους οὖν χωρὶς τοῦ ἰδίου ἐπισ- κόπου καὶ τοῦ Κωνσταντινου- πόλεως, οὐκ ἔξεστι δεχθῆναι ἐν οἰωδήποτε οἴκῳ ἢ ἐκκλησίᾳ· εἰ δὲ τις τοῦτο ποιήσῃ ἐπιμένων, καθαιρείσθω. Ὅσοι δὲ μετ’ εἰ- δήσεως τῶν προλεχθέντων ἱε- ρέων τοῦτο ποιοῦσιν, οὐκ ἔξ- εστιν αὐτοῖς κοσμικὰς καὶ βιω- τικὰς φροντίδας ἀναλαμβάνεσ-	Ժ <i>Չի ոչ է պարտ կերիկոսի թողոյ գիր բնակութիւն և յայրում գնալ, առանց գիտութեան իւրոյ եպիսկոպոսի</i> Քանզի ոմանք ի կերիկոսաց, արհա- մարհեալք զկանոնական կտակն, թողեալ զիւր]եանց բնակութիւնս յայրում բնակութիւն ընթանան, և մանաւանդ առաւել յայսմ և թա- գուհիս քաղաքաց, և առ իշխանսն դարանեսցին, յեկեղեցիս նոցա զպաշտաւնս առնելովք. զայնոսիկ արդարք առանց իւրեանց եպիսկո- պոսին, և Կոստանդինուպալսոյ, ոչ է պարտ ընդունել ուրէք ի տուն կամ յեկեղեցի, իսկ զայս արասցէ, թէ մնա ի նոյնն, լուծցէ, իսկ որ գիտութեամբ իւրեանց եպիսկոպոսին զայս արաս- ցէն, ոչ է արժան նոցա աշխարհա- կանն և կենցաղական հոգս առնուլ, որպեսզի և արգելաւ զայս առնել առ յաստուածային գրոցն և ի կանո- նացն⁶⁸: Եւ թէ որ յանդգնեսցի ի մե- ծամեծացն զհոգս ունել, կամ դադա-

⁶⁸ Առաքելական Չ և ՉԱ կանոններն արգելում էին հոգևորականներին աշ-
խարհիկ գործերով զբաղվել (հմմտ. **Price** 2018, էջ 617, ծանոթ. 54):

	θαι, ὥς κεκωλῦσθαι τοῦτο ποι- εῖν παρὰ τῶν θείων κανόνων. Εἰ δέ τις φωραθείη τῶν λεγο- μένων μειζοτέρων τὴν φροντί- δα ἐπέχων, ἢ παυσάσθω ἢ κα- θαιρείσθω. Μᾶλλον μὲν οὖν ἤτω πρὸς διδασκαλίαν τῶν τε παίδων καὶ τῶν οἰκετῶν, ἐπα- ναγινώσκων αὐτοῖς τὰς θείας Γραφάς· εἰς τοῦτο γὰρ καὶ τὴν ἱερωσύνην ἐκκληρώσατο. (910)	րեւցի, և կամ լուծցի, մանաւանդ եթէ սա վարդապետութիւն մանգանց և (111ա)// ծառայից, ընթերնուլ գրա- հանայութիւնն վիճակեցաւ:
11.	ΙΑ΄ Ὅτι δεῖ οἰκονόμους εἶναι ἐν τοῖς ἐπισκοπείοις καὶ τοῖς μοναστηρίοις Ὑπόχρεοι ὄντες πάντας τοὺς θείους κανόνας φυλάττειν καὶ τὸν λέγοντα, οἰκονόμους εἶναι ἐν ἐκάστη ἐκκλησίᾳ παντὶ τρό- πῳ ἀπαράτρωτον διατηρεῖν ὀφείλομεν. Καὶ εἰ μὲν ἕκαστος μητροπολίτης ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ καθιστᾷ οἰκονόμον, κα- λῶς ἂν ἔχοι· εἰ δὲ μή γε, ἐξ αὐθεντίας ἰδίας τῷ Κωνσταντι- νουπόλεως ἐπισκόπῳ ἄδειά ἐσ- τι προχειρίζεσθαι οἰκονόμον ἐν τῇ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ, ὡσαύτως καὶ τοῖς μητροπολίταις, εἰ οἱ ὕπ’ αὐτοὺς ἐπίσκοποι οὐ προαι- ροῦνται οἰκονόμους ἐγκατα- στήσαι ἐν ταῖς ἐαυτῶν ἐκκλησί- αις· τὸ αὐτὸ δε φυλάττεσθαι καὶ ἐπὶ τῶν μοναστηρίων.	ԺԱ <i>Ձի պարտ [է] էկոնոմն լինել յեպիսկոպոսարանս և ի վանս</i> Պարտական գորով եմք զամենայն սաստուածային կանոնս պահել և զայն որ ասէ [է]կոնոմն լինել յիւրա- քանչիւր եկեղեցիս, ամենայն դիմաւք անդդողելի և հաստատ պահեալ պարտիմք: Եւ թէ իւրաքանչիւր մետ- րապալիտ յեկեղեցի իւրում կացու- ցանէ իկոնոմն, բարիորք է, ասպա թէ ոչ, յիշխանութենէ Կոստանդինու- պալսու եպիսկոպոսին պարտ է ձեռ- նարկել, իկոնոմոն յեկեղեցի նորա, սայ պէս և միտրապալիտք, եթէ եպիսկոպոսք իւրեանց, ոչ յաւժարին իկոնոմն կացուցանել յիւրեանց եկե- ղեցիսն: Նոյնպէս պահեացի այս և ի վանորայս:

12.	ԻԲ՝ <i>Պοτι οὐ δεῖ ἐκποιεῖσθαι ἐπίσκοπον ἢ ἡγούμενον ἐκ τῶν προαστείων τῆς ἐκκλησίας</i> Եἴ τις ἐπίσκοπος εὗρεθῇ ἢ ἡγούμενος ἐκ τῶν αὐτουργίων τοῦ ἐπισκοπείου ἢ τοῦ μοναστηρίου ἐκποιούμενος εἰς ἀρχοντικὴν χεῖρα ἢ καὶ ἑτέρῳ προσώπῳ ἐκδιδούς, ἄκυρον εἶναι τὴν ἔκδοσιν, κατὰ τὸν κανόνα τῶν ἁγίων Ἀποστόλων τὸν λέγοντα· Πάντων τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ὁ ἐπίσκοπος ἐχέτω τὴν φροντίδα καὶ διοικεῖτω αὐτὰ ὡς Θεοῦ ἐφορῶντος, μὴ ἐξεῖναι δὲ αὐτῷ σφετερίζεσθαι τι ἐξ αὐτῶν ἢ συγγενέσιν ἰδίῳις τὰ τοῦ Θεοῦ χαρίζεσθαι· εἰ δὲ πένητες εἶεν, ἐπιχορηγεῖτω ὡς πένησιν, ἀλλὰ μὴ προφάσει τούτων τὰ τῆς ἐκκλησίας ἀπεμπολεῖτω. Εἰ δὲ προφασίζονται ζημίαν ἐμποιεῖν καὶ μηδὲν πρὸς ὄνησιν τυγχάνειν τὸν ἀγρόν, μηδ' οὕτως τοῖς κατὰ τόπον ἄρχουσιν ἐκδιδόναι τὸν τόπον, ἀλλὰ κληρικοῖς ἢ γεωργοῖς. Εἰ δὲ πανουργία πονηρᾷ χρήσονται καὶ ἐκ τοῦ γεωργοῦ ἢ τοῦ κληρικοῦ ὠνή-	ԺԲ <i>Չի ոչ է պարտ եպիսկոպոսի կամ վանից առաջնորդի. յագարակաց եկեղեց- [ւ]ոյն արտաքոյ»⁶⁹ վանառել</i> Եպիսկոպոս կամ առաջնորդ վանից, եթէ գտանիցի յագարակաց եպիսկոպոսարանին, կամ ի վանիցն, վանառել յիշխանական ձեռն, կամ այլ ումէք արտաքո տուել, անհաստատ իցէ վանառելն, ըստ կանոնի սրբոց առաքելոցն, որ ասէ, թէ «ամենայն եկ[եղ]եցական իրացն, եպիսկոպոսն կալցէ զհոգս, և ուղղեսցէ զնոսա, որպէս Աստուծոյ տեսանելով, այլ ոչ ունիցի իշխանութիւն ի նոցանէ առանձնացուցանել ինչ, և կամ ազգայ (111ր) //կցաց իւրոց զԱստուծոյոյսն շնորհեալ: Իսկ թէ տնանգք իցէն, տացէ որպէս տնանգաց, այլ մի պատճառանաւք նոցա զեկեղեց[ւ]ոյն ծախեսցէ»⁷⁰: Այլ թէ պատճառէ, թէ տուգանս առնել և ոչ վանառել իցէ ագարակն, սակայն և ոչ այնպէս տեղացի իշխանացն տացէ զտեղին, այլ կլերիկոսաց, կամ մշակաց: Իսկ եթէ չար խորամանկութիւնս տացել, և ի կլերիկոսէն, կամ ի մշակէն. զնեսցէ իշխան զագարակն, այնպէս անհաստատ իցէ վանառն և դարձցի յեպիսկոպոսարանն, կամ ի վանսն, և եպիսկոպոսն կամ առաջնորդն, որ զայն գոր-
-----	---	---

⁶⁹ Ըստ Փրայսի, «արտաքոյ» նշանակում է Կոստանդնուպոլսից դուրս (տե՛ս **Price** 2018, էջ 618, ծանոթ. 58):

⁷⁰ Առաքելական ԼԸ կանոն:

	σεται ἄρχων τὸν ἀγρόν, καὶ οὐ- τως ἄκυρον εἶναι τὴν πρᾶσιν καὶ ἀποκαθίστασθαι ἐν τῷ ἐπι- σκοπείῳ ἢ ἐν τῷ μοναστηρίῳ· καὶ ἐπίσκοπος ἢ ἡγούμενος τοῦτο ποιῶν ἐκδιωχθήτω, ὁ μὲν ἐπίσκοπος τοῦ ἐπισκοπείου, ὁ δὲ ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου, ὥς διασκορπίζων κακῶς ἂ οὐ συνήγαγεν. (912)	ծեաց, հալածեսցի. Եպիսկոպոսն յե- պիսկոպոսարանէն, և առաջնորդն ի վանիցն, որպէս թէ ցրվեալք չարա- բար զոր ոչ ժողովեսցին:
13.	Π´ <i>Ὅτι μεγάλης κατακρίσεως ἄξιοί εἰσιν οἱ τὰ μοναστήρια κοινοῦντες</i> Ἐπειδὴ διὰ τὴν γενομένην κατὰ τάς ἀμαρτίας ἡμῶν συμφορὰν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καθηρπάγη- σάν τινες εὐαγεῖς οἴκοι ὑπό τι- νων ἀνδρῶν, ἐπισκοπεῖά τε καὶ μοναστήρια, καὶ ἐγένοντο κοι- νὰ καταγώγια, εἰ μὲν οἱ δια- κρατοῦντες ταῦτα προαιροῦν- ται ἀποδιδόναι, ἵνα κατὰ τὸ ἀρ- χαῖον ἀποκατασταθῶσιν, εὖ καὶ καλῶς ἔχει· εἰ δὲ μὴ γε, εἰ μὲν τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ εἰσι, τούτους καθαιρεῖσθαι προ- στάσσομεν, εἰ δὲ μοναχοί ἢ λαϊκοί, ἀφορίζεσθαι, ὥς ὄντας κατακρίτους ἀπὸ τοῦ Πατρός, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Ἁγίου	ԺԳ <i>Չի մեծ դատապարտութեան արժանի իցէն, որք զվանս հասարակաց բնակութիւն առնիցեն</i> Քանզի վասն եղելոյ ըստ մեղաց մե- րոց փորձութեանն յեկեղեցիս յափըշ- տակեցան սուրբ տունք յարանց ո- մանց, եպիսկոպոսարանք և վանո- րայք, և եղէն հասարակաց բնակու- թիւն: Եւ արդ որ որ ունիցի գնուս, յաւժարացին տալ, որպէսզի ըստ ա- ռաջնոյն կարգեսցին, բարիորդ ունի- ցին, ապա թէ ոչ, եթէ ի կարգ քա- հանաական իցեն, լուծանել գնուս հրամայենք, և թէ միակեացք կամ աշխ[արհ]ական որոշեսցին, որպէս ստոյգ դատապարտեալս, ի Հորէ և յնորդ[ւ]ոյ. և ի Հոգ[ւ]ոյն Սրբոյ, և կարգեսցին «անդ (112ա)// որդն ոչ վախճանի. և հուրն ոչ շիջանի»⁷¹, վասն զի Տեառն ձայնին հակառակ

⁷¹ Մարկ. Թ 47:

	Πνεύματος, καὶ τετάχθωσαν ὅπου ὁ σκώληξ οὐ τελευτᾷ καὶ τὸ πῦρ οὐ σβέννυται, ὅτι τῇ τοῦ Κυρίου φωνῇ ἐναντιοῦνται, τῇ λεγούσῃ· Μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ Πατρὸς μου οἶκον ἐμπορίου.	կացին, որ ասէր, թէ «մի առնէք զոռնի հաւր իմայ տուն վաճառոյ»⁷²:
14.	ΙΔ΄ <i>Ὅτι οὐ χρὴ ἐκτὸς χειροθεσίας ἀναγινώσκειν ἐν τῇ συνάξει ἐπ’ ἄμβωνος</i> Ὅτι τάξις ἐμπολιτεύεται ἐν ἱερωσύνῃ πᾶσιν ἀρίδην ἔστιν, καὶ ἀκριβεῖα διατηρεῖν τὰς τῆς ἱερωσύνης ἐγχειρήσεις Θεῷ εὐάρεστον. καὶ ἐπειδὴ ὀρῶμεν ἐκτὸς χειροθεσίας νηπιόθεν τὴν κουράν τοῦ κλήρου λαβόντας τινάς, μήπω δὲ παρ’ ἐπισκόπου χειροθεσίαν λαβόντας, καὶ ἀναγινώσκοντας ἐν τῇ συντάξει ἐπ’ ἄμβωνος, ἀκανονίστως τοῦτο ποιοῦντας, ἐπιτρέπομεν ἀπὸ τοῦ παρόντος τοῦτο μὴ γίνεσθαι· τὸ αὐτὸ δὲ φυλάττεσθαι καὶ ἐπὶ μοναχῶν. Ἀναγνώστου δὲ χειροθεσίαν ἄδειά ἐστιν ἐν ἰδίῳ μοναστηρίῳ καὶ μόνον ἐκάστῳ ἡγουμένῳ ποιεῖν, εἰ αὖ-	ԺԴ <i>Չի ոչէ պարտ առանց ձեռնադրութեան ընթերնույ ի ժողովն ի վերայ[յ] ամբոնին</i>⁷³ Վասն զի կարգ քաղաքավարեացի ամենայն քահանայութեան, յայտ իսկ է, և զգուշութեամբ պահպանել զքահանայութեան ձեռնարկութիւնս. Աստուծոյ հանելի է և վասն զի տեսանիմք առանց ձեռնադրութեան ի մանգութենէ զհարթումն կլերիկոսութեան առել ոմանց, և ընթերնուն ի ժողովս ի վերայ ամբոնին, առանց կանոնաց զայս առնելով, հրամայեմք այսուհետև ոչ այսպիսի լինել: Սպալէս և պահեացի այս և ի միակեցաց, իսկ ընթերցողի ձեռնադրութիւն, իշխանութիւն ունիցի իւրում վանուցն միայն առնել, իւարաքանչիւր վանից առաջնորդ, եթէ իցէ քահանա կրանաւոր, և ձեռնադրել իցէ յեպիսկոպոսէն առաջնորդ վանիցն, նոյնպէս և

⁷² Յովհ. Բ 16:

⁷³ Ըստ Փրայսի ենթադրության, այս կանոնը սահմանվել է՝ ելնելով հոգևորականության ընտրությունը ժառանգականությամբ պայմանավորելու հայկական սովորությանը հակադրվելուց, ինչպես հաղորդվում էր դեռ Հինգվեցյան ժողովի ԼԳ կանոնում (**Price** 2018, էջ 619, ծանոթ. 66):

	τῷ τῷ ἡγουμένῳ ἐπετέθη χειρο- θεσία παρ' ἐπισκόπου πρὸς προεδρίαν ἡγουμένου, δηλονότι ὄντος αὐτοῦ πρεσβυτέρου. Ὡς- αὐτως καὶ κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος τοὺς χωρεπισκόπους κατ' ἐπιτροπὴν τοῦ ἐπισκόπου δεῖ προχειρίζεσθαι ἀναγνώστας. (914)	ըստ առաջին սովորութեանն գաւա- ռաց եպիսկոպոսք, հրամանաւ եպիս- կոպոսին պարտին առնել ձեռնա- դրութիւն ընթերցողաց:
15.	ΙΕ΄ <i>Ὅτι οὐ δεῖ κληρικὸν ἐν δυσὶν ἐκκλησίας κατατάσσεσθαι</i> Κληρικὸς ἀπὸ τοῦ παρόντος μὴ καταταττέσθω ἐν δυσὶν ἐκκλη- σίαις· ἐμπορίας γὰρ καὶ αἰσχρο- κερδείας ἴδιον τούτο καὶ ἀλλότ- ριον ἐκκλησιαστικῆς συνηθεί- ας. Ἐκούσαμεν γὰρ ἐξ αὐτῆς τῆς Κυριακῆς φωνῆς ὅτι Οὐ δύναται τις δυσὶ κυρίοις δου- λεύειν· ἢ γὰρ τὸν ἓνα μισήσει, καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει, ἢ τοῦ ένδὸς ἀνθέξεται καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει. Ἐκαστος οὖν κατὰ τὴν ἀποστολικὴν φωνὴν ἐν ᾧ ἐκλήθη, ἐν τούτῳ ὀφείλει μένειν καὶ προσεδρεύειν ἐν μιᾷ ἐκκλησίᾳ. Τὰ γὰρ δι' αἰσχρο- κέρδειαν γινόμενα ἐπὶ τῶν ἐκ- κλησιαστικῶν πραγμάτων ἀλ- λότρια τοῦ Θεοῦ καθεστήκασι.	ԺԵ <i>Չի ոչ է պարտ կերիկոսի յերկու եկեղեցիս կարգի</i> Կերիկոս յայսմեանէ մի կարգեացի յերկու եկեղեցիս, քանզի վաճառա- կանութեան և զագրաշահութեան ա- ռանձնութիւն է այս, և աստար յե- կեղեցական սովորութենէ, վասն զի յուսք ի տէրունական ձայնեն, եթէ «ոչ կարէ որ երկուց տէրանց ծա- ռայել»⁷⁴: «Արդ իւրաքանչիւր որ, յոր կոչեցաւ», ը[ս]տ առաքելական ձայ- նին, «ի նոյն պարտ է մնալ»⁷⁵, և հաստատել ի մի եկեղեցի, քանզի որք վասն զագրաշահութեան լիցին յեկե- ղեցական իրս, աստար եղեն յԱստու- ծոյ, իսկ առ կենցաղոյս այսմիկ պէտս, պէսպէս արվեստք իցէն, յայն- ցանէ, եթէ կամեացի որ զպէտս մարմ- նոյն արասցէ, քանզի ասէ առաքե- լ[ա]յ. «զպէտս իմ և զորոց ընդ իմ, սպասաւորեցին ձեռքս այս»⁷⁶: Եւ

⁷⁴ Մատթ. 2 24: Հոնկարեն բնագրում ամբողջական հատվածն է հղված:

⁷⁵ Ա Կորնթ. Է 20:

⁷⁶ Գործք. Ի 34:

	Πρὸς δὲ τὴν τοῦ βίου τοῦτου χρείαν ἐπιτηδεύματά εἰσι διάφορα. Ἐξ αὐτῶν, εἴ τις βούλοιτο, τὰ χρεῖά τοῦ σώματος ποριζέσθω· ἔφη γὰρ ὁ Ἀπόστολος, Ταῖς χρεῖαις μου καὶ τοῖς οὗσι μετ' ἐμοῦ ὑπηρέτησαν αἱ χεῖρες αὐταί. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν ταύτῃ τῇ θεοφυλάκτῳ πόλει· ἐν δὲ τοῖς ἔξω χωρίοις διὰ τὴν ἔλλειψιν τῶν ἀνθρώπων παραχωρεῖσθω.	այսսոսիկ իմն, յաստուածայան քաղաքիս յայսմիկ, իսկ յարտաքո գաւառս վասն պակասութեան մարդկան թոյլ տացցի:
16.	ΙΣ΄ <i>Ὅτι οὐ δεῖ ἱερατικὸν ἄνδρα ἱματίοις πολυτελέσιν ἀμφιέννυσθαι</i> Πᾶσα βλακεία καὶ κόσμησις σωματικὴ ἀλλότριαί ἐστὶ τῆς ἱερατικῆς τάξεως. Τοὺς οὖν ἑαυτοὺς κοσμοῦντας ἐπισκόπους ἢ κληρικούς δι' ἐσθήτων λαμπρῶν καὶ περιφανῶν, τούτους διορθοῦσθαι χρή· εἰ δὲ ἐπιμένοιεν, ἐπιτιμῶ παραδίδοσθαι· ὡσαύτως καὶ τοὺς τὰ μύρα χριομένους. Ἐπειδὴ ρίζα πικρίας ἄνω φύουσα μῖασμα γέγονεν ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ, ἡ τῶν χριστιανοκατηγόρων αἵρεσις καὶ οἱ ταύτην δεξάμενοι οὐ μόνον τὰς εἰκονικὰς ἀναζωγραφήσεις ἐβδελύξαντο, ἀλλὰ καὶ	ԺԶ <i>Չի ոչ է պարտ քահանայ[յ]ական արանց. քաղմա[յ]ծախս հանդերձս զգեճուլ</i> Ամենայն պճնողութիւն և զարդ մարմնականք աստար իցեն ի քահանայական կարգէ: Եւ արդ զորս զարդարեացեն զինքեանս եպիսկոպոսք և կլերիկոսք ի ձեռն ըսգեստից պայծառ և երևելի, այնպիսեացն ուղղաւորել պարտիցէ, իսկ եթէ մնացեն ի նոյն պատժոց մատնեացին, սալպէս և որք զբռնմունս ւաճանիցին, վասն զի «արմատ դառնութեան ի վեր բուսեալ պղծութիւն»⁷⁷, եղև կաթողիկէ եկեղեց[ւ]ոյ, քրիստոնէից չարախաւսից հերձուածն, եւ որք զնոսա ընդ (113ա)/ունեցան, ոչ միայն զպատկերական կերպարանազգիրս զարշեցին, այլև զամենայն եր-

⁷⁷ Երբ. ԺԲ 15:

	πᾶσαν εὐλάβειαν ἀπόσαντο, τοὺς σεμνῶς καὶ εὐσεβῶς βιοῦντας προσοχίζοντες· καὶ πεπλήρωται ἐπ’ αὐτοῖς τὸ γεγραμμένον· Βδέλυγμα ἁμαρτωλῶ θεοσέβεια· εἰ εὐρεθῶσι τοίνυν ἐγγελῶντες τοῖς τὴν εὐτελῇ καὶ σεμνὴν ἀμφίεσιν περικειμένοις, δι’ ἐπιτιμίου διορθούσθωσαν. Ἐκ γὰρ τῶν ἄνωθεν χρόνων πᾶς ἱερατικὸς ἀνὴρ μετὰ μετρίας καὶ σεμνῆς ἀμφιάσεως ἐπολιτεύετο - πᾶν γὰρ ὃ μὴ διὰ χρείαν, ἀλλὰ διὰ καλλωπισμὸν παραλαμβάνεται περπερείας ἔχει κατηγορίαν, ὡς ὁ μέγας ἔφη Βασίλειος -, ἀλλ’ (916) οὐδέ ἐκ σηρικῶν ὑφασμάτων πεποικιμένην ἐσθῆτα ἐνδέδυτό τις, οὐδὲ προσετίθεσαν ἑτερόχροα ἐπιβλήματα ἐν τοῖς ἄκροις τῶν ἱματίων. Ἦκουσαν γὰρ ἐκ τῆς θεοφθόγγου γλώττης, ὅτι οἱ τὰ μαλακὰ φοροῦντες ἐν τοῖς οἴκοις τῶν βασιλέων εἰσίν.	կեղածուրիւն ի բաց մերժեցին, զորս պարկեշտութեամբ և բարեպաշտութեամբ վարին, ձանձրացուցանելովք, և կատարեցաւ ի վերա նոցա գրելն, երբ «նշաւակ ամբարիշտ մեղաւորաց. Աստուածապաշտութիւնն»⁷⁸: Երբ գտանիցի արդևք ծաղր առնել զորս գծուծ և պարկեշտ պարեգաւտս վեր արկեալ իցէն, ի ձեռն պատժոց ուղղեցին, քանզի առ ի վերուստ ժամանակացն, ամենայն քահանայական այր, հանդերձ չափաւոր և պարկեշտ զգեստից քաղաքավարէր, վասն զի ամենայն ինչ, որ ոչ վասն պիտոյից, այլ վասն գեղազարդելոյ առցի, «զպճնողութեան ունի զչարախաւսութիւն», որպէս մեծն ասէ Վասիլիոս⁷⁹: Այլև ոչ յապրիշմեղէն հանգնելոցն պաճուճել հանդերձ ըզգենուին, և ոչ այլ ինչ յաւելադրեցին զոյնս արկանել ի ծայրս պատմոճանացն⁸⁰, վասն զի լուսն յԱստուածախաւս լեզուէն, երբ «որք զփափուկս զգեցեալեն ի տունս թագաւորացն իցէն»:
17.	ΙΖ’ <i>“Οτι μὴ ἔχων τις τὰ πρὸς ἀπαρτισμὸν μὴ ἐπιχειροίη κτίζειν εὐκτήριον οἶκον</i> “Οτι τινὲς τῶν μοναχῶν καταλιπόντες τὰ ἑαυτῶν μοναστήρια,	ԺԷ <i>Չի որ ոչ ունի զծախս, մի ձեռնարկիցէ շինել եկեղեցի կամ վանք</i> Չի ոմանք ի միակեցաց, թողեալ զվանս իւրեանց, ցանգացեալ իշխա-

⁷⁸ Ecclesiasticus 1:25.

⁷⁹ Մատթ. ԻԳ 5:

⁸⁰ Մատթ. ԺԱ 8:

	ἐφιέμενοι ἄρχειν καὶ τὸ ὑπακούειν ἀπαινόμενοι, ἐγχειροῦσι κτίζειν εὐκτηρίους οἴκους τὰ πρὸς ἀπαρτισμὸν μὴ ἔχοντες. Εἴ τις οὖν τοῦτο ἐπιχειρήσῃ ποιεῖν, κωλυέσθω ὑπὸ τοῦ κατὰ τὸν τόπον ἐπισκόπου· εἰ δὲ τὰ πρὸς ἀπαρτισμὸν ἔχοι, τὰ βεβουλευμένα αὐτῷ εἰς πέρας ἀγέσθωσαν. Τὸ αὐτὸ δὲ φυλατέσθαι καὶ ἐπὶ λαϊκῶν καὶ κληρικῶν.	նուրեան, և զստղութիւն ի բաց մերժեալք, ձեռնարկեցեն շինել աղաթից տունս, ոչ ունելով զծախսն: Արդ որ զայսպիսիս ձեռնարկէն (113բ)// առնել, արգելցին յեպիսկոպոսէ տեղոյն, իսկ եթէ զծախս ունիցին, զխորհելն ի կատարումն ածցէն, սայպէս պահեսցի այս ի կլերիկոսաց, և յաշխարհականաց:
18.	ΙΗ΄ <i>Ὅτι οὐ δεῖ γυναῖκας ἐνδιδαιτᾶσθαι ἐν ἐπισκοπεῖοις ἢ ἐν ἀνδρείοις μοναστηρίοις</i> Ἀπρόσκοποι γίνεσθε καὶ τοῖς ἔξωθεν, φησὶν ὁ θεῖος Ἀπόστολος· Τὸ δὲ γυναῖκας ἐνδιδαιτᾶσθαι ἐν ἐπισκοπεῖοις ἢ καὶ μοναστηρίοις, παντὸς προσκόμματος αἷτιον. Εἴ τις οὖν δούλην ἢ ἐλευθέραν ἐν ἐπισκοπεῖῳ κτώμενος φωραθείῃ ἢ ἐν μοναστηρίῳ πρὸς ἐγχείρησιν διακονίας τινός, ἐπιτιμάσθω, ἐπιμένων δέ καθαιρείσθω. Εἰ δὲ καὶ τύχοι ἐν προαστείοις γυναῖκας εἶναι καὶ θελήσοι ἐπίσ-	ԺԸ <i>Ձի ոչ է պարտ կնոջ կենցաղել յեպիսկոպոսարանին կամ յարանց վանս⁸¹</i> «Անգայթագղ լինել և որոց արտաքինքն իցէն», ասէ աստուածայինն առաք[ել]ալ⁸², իսկ կանանց կենցաղելն յեպիսկոպոսարանին կամ յարանց վանս ամենայն գայթակղութեան պատճառ իցէ, և արդ եթէ որ աղախին կամ ազատ յեպիսկոպոսարանին ստացցի, կամ յարանց վանս յաղագս սպասաւորութեան իմիք, պատժեցցի, և թե մնացէ ի նոյնն. լուծցի: Այլ թէև հանտիպեցցի յազարակս վանիցն, կնոջ բնակել, և կամեցցի եպիսկոպոսն, կամ առաջ-

⁸¹ Դեռևս Նիկիայի Ա Տեղեբաժողովի Գ կանոնով արգելվում էր հոգևորականներին ապրել կանանց հետ՝ բացառությամբ մտերիմ ազգականների: Այս կանոնը վերահաստատվել է նաև Հինգվեցյան ժողովի Ե կանոնով (հմմտ. Price 2018, էջ 621, ծանոթ. 80):

⁸² Ա Կորնթ. Ժ 32, Կողոս. Դ 5:

	κοπος ἢ ἡγούμενος πορείαν ἐν τοῖς ἐκεῖσε ποιήσασθαι, παρόντος ἐπισκόπου ἢ ἡγουμένου μηδόλως ἐγγείρησιν διακονίας ποιεῖσθαι κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν γυναικί, ἀλλ' ἰδιαζέτω ἐν ἐτέρῳ τόπῳ, ἕως ἂν τὴν ἀπαναχώρησιν ποιήσῃται ὁ ἐπίσκοπος <ἢ ὁ ἡγούμενος>, διὰ τὸ ἀνεπίληπτον. [918]	նորդն ճանապարհ առնել ընդ այն, որչափ ժամանակ անդ լիցի եպիսկոպոսն կամ առաջնորդն, մի ամենևին՝ ձեռնարկիցէ սպասաւորութեան յայնմ ժամանակի կնոջն, այլ առանձնացի այլ տեղ[ւ]ոջ մինչև զգնալն արասցէ, եպիսկոպոսն կամ առաջնորդն:
19.	ΙΘ΄ <i>Περὶ τοῦ ἐκτὸς δοσίων τὰς καταταγὰς τῶν ἱερατικῶν μοναχῶν τε καὶ μοναστριῶν γίνεσθαι</i> Τοσοῦτον κατενεμήθη τῆς φιλαργυρίας τὸ μῦθος εἰς τοὺς ἡγήτορας τῶν ἐκκλησιῶν, ὥστε καὶ τινὰς τῶν λεγομένων εὐλαβῶν ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν ἐπιλαθομένους τὰς ἐντολὰς τοῦ Κυρίου ἐξαπατηθῆναι καὶ διὰ χρυσίου τὰς εἰσδοχὰς τῶν προσερχομένων τῷ ἱερατικῷ τάγματι καὶ τῷ μονήρει βίῳ ποιεῖσθαι. Καὶ γίνεται „ὧν ἡ ἀρχὴ ἀδόκιμος καὶ τὸ πᾶν ἀπόβλητον“, ὧς φησιν ὁ μέγας Βασίλειος· Οὐδὲ γὰρ Θεῷ διὰ μαμωνᾶ δουλεύειν ἔξεστιν. Εἴ τις οὖν εὗρεθείη τοῦτο ποιῶν, εἰ μὲν ἐπίσκοπος ἢ ἡγούμενος ἢ τις	ԺԹ <i>Յաղագս թէ առանց տաղոյ կարգաւորութիւն քահանայից և միակեցաց և միայնուհեաց լինիցին</i> Այնչափ արածեցաւ արծարսիրութեան ախտն յառաջնորդս եկեղեցեացն, որպէսզի և ոմանք յերկեղած արանց և ի կանա[ն]ց մոռացաւք զպատվիրանս (114ա)// Տեսոն պատրեցան և ի ձեռն ոսկ[ւ]ոյ զընդունելութիւնս որոց կացեն ի քահանայական կարգին, և ի կրաւնաւորական կենցաղս առնիցեն. եւ լինիցի որոց սկիզբն անփորձ և ամենայն անընդունելի, որպէս ասէ մեծն Վասիլիոս. «քանզի և ոչ Աստուծոյ ի ձեռն մամոնային ծառայել արժանիցէ»⁸³: Եւ արդ որ որ զտանիցի զայս առնել, եթէ եպիսկոպոս իցէ կամ առաջնորդ վանից կամ այլ որ ի քահանայից, կամ դադարեացի, կամ լուծցի,

⁸³ PG 31, Col. 192 A.

	τοῦ ἱερατικοῦ ἢ παυσάσθω ἢ καθαιρεῖσθω κατὰ τὸν δεῦτερον κανόνα τῆς ἐν Καλχηδόνι ἀγίας συνόδου, εἰ δὲ ἡγουμένη, ἐκδιωχθήτω ἐκ τοῦ μοναστηρίου καὶ παραδοθήτω ἐν ἑτέρῳ μοναστηρίῳ πρὸς ὑποταγὴν, ὡσαύτως καὶ ἡγούμενος μὴ ἔχων χειροτονίαν πρεσβυτέρου. Ἐπὶ δὲ τῶν παρὰ γονέων διδομένων δίκην προικῶν τοῖς τέκνοις ἢ ιδιοκτῆτων αὐτῶν πραγμάτων προσαγομένων, ὁμολογούντων τῶν προσαγόντων ταῦτα εἶναι ἀφιερωμένα τῷ Θεῷ, ὠρίσαμεν, κἄν τε μέντοι, κἄν τε ἐξέλθοι, μένειν αὐτὰ ἐν τῷ μοναστηρίῳ κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν αὐτῶν, εἰ μὴ εἴη αἰτία τοῦ προεστῶτος.	ըստ երկրորդ կանոնին, որ ի Քաղկեդոնի սուրբ ժողովոյն⁸⁴: Իսկ թէ մայրապետ իցէ, հալածեացի ի վանիցն, և տացցէ յայլ վանք ընդ հնազանդութեամբ, սայպէս և առաջնորդ, որ ոչ ունի ձեռնադրութիւն քահանայի: Իսկ վասն ընչից որ տացցին ի ծնողացն զաւակաց, իրրև զպռիզս. կամ յայլ ինքնաստաց ընչից իւրեանց մատուցեն, և խոստովանին մատուցողն, թէ այսոքիկ նվիրեալք են Աստուծոյ, հրամայեմք զայնոքիկ, եթէ մնասցեն և թէ ելցեն ի վանիցն մնասցեն ինչքն ի վանքն ըստ խոստմանն իւրեանց, եթէ ոչ իցէ պատճառն յառաջնորդէն:
20.	Κ΄ <i>Ὅτι οὐ δεῖ ἀπὸ τοῦ παρόντος γίνεσθαι διπλοῦν μοναστήριον καὶ περὶ τῶν διπλῶν μοναστηρίων</i> Ἀπὸ τοῦ παρόντος ὀρίζομεν μὴ γίνεσθαι διπλοῦν μοναστήριον, ὅτι σκάνδαλον καὶ πρόσκομμα τοῖς πολλοῖς τοῦτο γίνεται. Εἰ δέ τινες μετὰ συγγενῶν προαιροῦνται ἀποτάξασθαι καὶ τῷ μονήρει βίῳ κατακολουθεῖν, τοὺς μὲν ἄνδρας δέον ἀπιέναι	Ի <i>Չի ոչ է պարտ յայսմհետէ կրկին վանք լինել, և յաղագս կրկին վանորացն</i> Յայսմհետէ հրամայեմք ոչ լինել կրկին վանս զի զայթազդութիւն և անգուժն բազմաց լիցի այն, այլ եթէ որ յազգակցաց իւրոց հրաժարեացէ յաւժարութեամբ (114բ)// և միանձնական վարուց հետևել կամեացի, զարսն հրամայեմք յարանց վանսն գնալ և զկանայս ի կանա[ն]ց վանս,

⁸⁴ Հմմտ. Price 2018, էջ 622, ծանոթ. 88:

	εἰς ἀνδρεῖον μοναστήριον καὶ τὰς γυναῖκας εἰσιέναι ἐν γυναικείῳ μοναστηρίῳ· ἐπὶ τούτῳ γὰρ εὐαρεστεῖται ὁ Θεός. Τὰ δὲ ὄντα ἕως τοῦ νῦν διπλᾶ κρατεῖ- τωσαν κατὰ τὸν κανόνα τοῦ ἁγίου Πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου καὶ κατὰ τὴν διαταγὴν αὐτοῦ οὕτω διατυπούσθωσαν· Μὴ δι- αιτάσθωσαν ἐν ἐνὶ μοναστηρίῳ μοναχοί καὶ μονάστρια· (920) μοιχεία γὰρ μεσολαβεῖ τὴν συν- διαίτησιν. Μὴ ἐχέτω παρρησίαν μοναχὸς πρὸς μονάστριαν ἢ μο- νάστρια πρὸς μοναχόν· ἰδίᾳ προσομιλεῖν· μὴ κοιταζέσθω μοναχὸς ἐν γυναικείῳ μοναστη- ρίῳ μηδὲ συνεσθιέτω μονάστ- ρια κατὰ μόνας. Καὶ ὅτε τὰ ἀναγκαῖα τοῦ βίου παρὰ τοῦ ἀνδρείου μέρους πρὸς τὰς κα- νονικὰς ἀποκομίζονται, ἔξωθεν τῆς πύλης ταῦτα λαμβανέτω ἢ ἡγουμένη τοῦ γυναικείου μο- ναστηρίου μετὰ γραὸς τινος μο- ναστρίας. Εἰ δὲ συμβῇ καὶ συγ- γενῇ τινὰ θέλει θεάσασθαι ὁ μοναχός, ἐπὶ παρουσίᾳ τῆς ἡγουμένης ταύτης προσομιλεῖτω διὰ μικρῶν καὶ βραχέων λόγων καὶ συντόμως ἐξ αὐτῆς ἀπανα- χωρεῖτω.	վասն զի յայսոսիկ հաճեացի Աստ- ուած: Իսկ որք իցէն մինչև ցայժմն կրկին կայցէն զկանոն սուրբ հարն մերոյ Վասիլիոս, որ ըստ կտակաց նորա այնպէս արինադրեացի⁸⁵, մի կենցաղեցին ի մի վանք միակեացք և միայնուիիք, քանզի շնութիւն ընդ մէջ անցցէ կենակցութեանն, մի ունի- ցի համարձակութիւն միակե[ա]ց առ միայնուիի, կամ միայնուիի առ միա- կեաց առանձին գրուցել, մի ննջեցեն միակեացք ի կանա[ն]ց վանս, և մի կերիցէ միայնուիի առանձինն: Այլ եթէ հարկ լիցի զպէտս կենցաղոյս յա- րանց դասէն մատուցանել նոցա, ար- տաքո զհարն զայնոսիկ առցէ մայ- րապետ կանաց վանիցն, հանդերձ այլ պատու միայնուի[ւ]ոյ, և թէ պա- տահի զազգայկից ոմն տեսանել մի- ակե[ա]ց, առաջի մայրապետ ընդ նմա խաւսեացի, ի ձեռն դոյզն և սակաւ բանից:
21.	KA'	ԻԱ

⁸⁵ PG 31, 1156—7; 1228; 997—1000.

	<i>Ὅτι οὐ δεῖ καταλιμπάνειν τοὺς μοναχοὺς τὰ οἰκεῖα μοναστήρια καὶ ἐν ἑτέροις μεταβαίνειν</i> Մի չեմ մոնախոն, ի՞նչ մոնաստերիան, կառաւմբանքն տիւն օրհայրան մոնիւն եւ ընդ որոշման մէջ: Եւսկ եթէ պատահի այս, հիւրընդունել զնա հարկէ, այլ ընդունել զնա առանց գիտութեան առաջնորդին իւրոյ ոչ է պարտ:
22.	KB՝ <i>Ὅτι δεῖ μετ' εὐχαριστίας καὶ πάσης φειδοῦς καὶ εὐλαβείας μοναχοὺς, εἰ συμβῇ, μετὰ γυναικῶν ἐσθίειν</i> Թե՞ մեն թո՞ քան անտիւրանքի եւ ոչ իւրում կամացն ծառայել մեծ ինչ իցէ, «գի թէ ուտիցէք եւ թէ ըմպիցէք ի փառս Աստուծոյ զամենայն արարչիք»⁸⁶ ասէ առաքեալն: Արդ Զրիստոս Աստուածն մեր յԱւետարանս իւր զսկիւքն մեղացն հատանել հրամայեաց, քանզի ոչ շնորհին միայն առ ի նմանէ դատեցի այլև շարժումն խորհրդոց, առ շնորհեան ձեռնարկութիւնն դատապարտեցի՝ ասելով նմա, թէ «ամենայն որ հայի ի կին առ ի ցանկանալ նմայ. անդէն շնացաւ ընդ նմա ի սրտի իւրում»⁸⁷,

⁸⁶ Ա Կորնթ. Ժ 31:

⁸⁷ Մատթ. Ե 28:

αὐτοῦ· Ὁ ἐμβλέψας γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι ἤδη ἐμοί- χευσεν αὐτήν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐ- τοῦ. Ἐνθεν οὖν μαθητευθέντες λογισμούς ὀφείλομεν καθαι- εῖν. Εἰ γὰρ καὶ πάντα ἔξεστιν, ἀλλ’ οὐ πάντα συμφέρει, ὥς ἐξ ἀποστολικῆς φωνῆς διδασκόμε- θα. Ἐπανάγκες οὖν ἐστι παντὶ ἀνδρὶ διὰ τὸ ζῆν ἐσθίειν. Καὶ οἷς μὲν ὁ βίος ἐστὶ γάμου καὶ τέκνων καὶ λαϊκῆς διαθέσεως, ἀναμίξ ἐσθίειν ἄνδρας καὶ γυ- ναῖκας τῶν ἀδιαβλήτων ἐστί, μόνον τῷ διδόντι τὴν τροφήν τὴν εὐχαριστίαν προσάγοντας καὶ μὴ διὰ τινων θυμελικῶν ἐπιτηδευμάτων εἵτουν σατανι- κῶν ὀσμάτων κιθαρῶν τε καὶ πορνικῶν (922) λυγισμάτων. οἷς ἐπέρχεται προφητικὴ ἀρά οὕτωςι λέγουσα· Οὐαὶ οἱ μετὰ κιθάρας καὶ ψαλτηρίου τὸν οἶ- νον πίνοντες, τὰ δὲ ἔργα Κυρί- ου οὐκ ἐμβλέπουσι καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ οὐ κατανο- οῦσι. Καὶ εἰ πωποτὲ εἶεν τοιοῦ- τοι ἐν τοῖς Χριστιανοῖς, διορ- θούσθωσαν· εἰ δὲ μή γε, κρα- τείτωσαν ἐπ’ αὐτοῖς τὰ παρὰ τῶν πρὸ ἡμῶν κανονικῶς ἐκδο-	νιստի արդարք ուսեալ, զխորհուրդս պարտիմք մաքրեալ, քանզի «թէ ւ- մենայն մարթիցէ, այլ ոչ ամենայն աւգուտ»⁸⁸, որպէս յառաքելական ձայնէն ուսանիմք: Հարկ իցէ ամեն- այն առն վասն կելոյ ուսել այլ որոց կենցաղն իցէ ամուսնութեան և աշ- խարհական խորհ[ը]րոց, իսառն ու- սել արանց և կանա[ն]ց ոչ է խոսելի, բայց միայն Տվողին կերակրոց զգո- հութիւն մատուցանել և մի ի ձեռն պորընկական ինչ երգոց, և արվես- տից, կամ սաստանայական թմբկոց և այլ պորընգական բանից, յորոյ վերա գայցէ մարգարէական անեծքն՝ այս- պէս ասելով. «վայ որոց փողովք և թմբկաւք ըմբէն զգինի. իսկ ի գործս Տեսոն ոչ նայեսցին և ի գործս ձե- ռաց նորա ոչ մտա(115բ) //դիւս- ցէն»⁸⁹: Եւ թէ երբեք ի քրիստոնէից գայս ուղղաւորեցին բարիորք է, ապա թէ ոչ, կալցին յինքեանս զորոց յառաջ քան զմեզ տուեալսն կանոնաբար⁹⁰, իսկ որոց կենցաղն իցէ լոռութիւն և միակրաւն, որ նուիրելէ Աստուծոյ Տեսոն զուծ միանձնութեան բառ- նալ, նստիցէն առանձին, և լռեսցէն, այլև ոչ միայն նոքա, այլև որք զբա- հանայական ընդրեալ են զկենցաղն ոչ ամեննիմ արժան իցէ առանձին ընդ կնոջ ուսել, բայց միայն թէ ուրեք
---	---

⁸⁸ Ա Կորնթ. Զ 12, Ժ 23:

⁸⁹ Եսայի Ե 11–12:

⁹⁰ Հինգվեցյան ժողովի ԾԱ կանոնն արգելում էր մասնակցել ներկայացում-
ներին (հմմտ. **Price** 2018, էջ 624, ծանոթ. 100):

θέντα. Οἷς δὲ ὁ βίος ἐστὶν ἡσύ- χιος καὶ μονότροπος, ὥς συν- ταξαμένοις Κυρίῳ τῷ Θεῷ ζυ- γὸν μονήρη ἄραι, καθίσεαι τε κατὰ μόνας καὶ σιωπήσαι. Ἀλ- λὰ μὴν καὶ τοῖς ἱερατικὸν ἐκ- λεξαμένοις βίον οὐδ' ὅλως ἔξ- εστι κατ' ἰδίαν γυναιξὶ συνεσ- θίειν, εἰ μὴ πω μετὰ τινων θεο- φόβων καὶ εὐλαβῶν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἵνα καὶ αὐτὴ ἡ συνεστίασις πρὸς κατόρθωσιν πνευματικὴν ἀπάγη. Καὶ ἐπὶ συγγενῶν δὲ τὸ αὐτὸ ποιεῖτω. Εἰ δὲ καὶ αὐθις ἐν ὁδοιπορίᾳ συμβῇ τὰ τῆς ἀναγκαίας χρείας μὴ ἐπιφέρεισθαι μοναχόν ἢ ἱε- ρατικὸν ἄνδρα καὶ διὰ τὸ ἀναγ- καῖον καταλῦσαι βούλεται εἴτε ἐν πανδοχείῳ ἢ ἐν οἴκῳ τινός, ἄδειαν ἔχειν αὐτὸν τοῦτο ποι- εῖν, ὥς τῆς χρείας κατεπειγού- σης. (924)	ընդ երկե[ւ]ղաժաց յԱստուծոյ և բա- րեպաշտ արանց և կանա[ն]ց, որ- պէսզի և այն ուսելն առ ուղղութիւն հոգեկան ածցէ, և ընդ ազգակցաժո գայս արասցէ: Այլև թէ ի ճանապար- հի պատահի զկարևոր պէտս ոչ ու- նել միայկեցի, կամ քահանայական այր, և վասն հարկի լուծանել կամի- ցի, թէ ի պոնտոկի և թէ ի տանու- մեմն ներումն ունիցի զայն առնել վասն կարևոր պիտոյիցն: (116ա)
--	---

**The Canons of the Second Council of Nicaea (787)
Their Medieval Armenian Translation Along with the Original
Greek Text.**

Sargis R. Melkonyan

Summary

The Second Council of Nicaea, which was held in 787 and recognized by the Orthodox Churches that followed the Byzantine tradition and the Western Church (the Roman Catholic and Protestant Churches separated from it) as the Seventh "Ecumenical Council", is of great significance to the history of the church, not only in terms of the study of the dispute over the treatment of images but also from the point of view of the study of issues of canon law and

church administration. The 22 canons promulgated by the Council were strictly administrative and prescriptive in nature compared to the canons of previously held Councils. Most likely, this was connected with the desire to restore the ecclesiastical order shaken by the disputes over the images and after them. Therefore, the respective study of the canons of the Second Council of Nicaea seems important, first of all, from the point of view of canon law. This study aims to publish an Armenian translation of the canons of the Council of Nicaea of 787, most probably made in the 13th–14th centuries, along with the Greek original. Such research is relevant not only as a disclosure of the previously unpublished original Armenian text of the canons, but also in the context of clarifying various canonical-legal and administrative concepts of the church and the study of church Councils.

Մատենագիտություն

Սկզբնաղբյուրներ

Մատենան է Կանոնագիրք հայ հոռոմոց եւ Պատմութիւն Ժողովոց, Վենետիկի Սիսիթարյան Մատենադարան, թիվ 1661 ձեռ., եր. 106ա-116ա:

ACO/II, 2,4 – Acta Conciliorum Oecumenicorum, Series Secunda, Vol. 2, Pars 4.

ACO/II, 3,3 – Acta Conciliorum Oecumenicorum, Series Secunda, Vol. 3, Pars 3.

Concilium Eleberitanum // PL, 84.

Pitra 1878 - Iuris ecclesiastici graecorum Historia et Monumenta iussu PII IX Pont. Max/curante I.B. Pitra S.R.E. Card, tom. II: A VI AD IX Saeculum, Romae, MDCCCLXVIII.

Бенешевич 1906 — В.Н. Бенешевич, Древне-славянская кормчая XIV титуловъ безъ Толкованій. Томъ первый, Санктпетербургъ.

Ուսումնասիրություններ

Ադոնց 2003 – Ն. Ադոնց, Պատկերների խնդիրը, Երևան,

Ակինեան 1951 – Հ. Ներսէս Ակինեան, Սիմէոն Պղնձախանեցի եւ իր թարգմանութիւնները վրացերենէ, Վիեննա,

Բոզոյան 2006 – Ա. Բոզոյան – Հայ միջնադարյան իրավունքի պատմության հուշարձանները // ԷՁՄ, Է–Ը,

Բոզոյան 2016 – Ա. Բոզոյան, Զարկեղոնի տիեզերական ժողովի կանոնների միջնադարյան հայկական թարգմանությունը // Էջմիածին, Ը,

ՃԷՄՃԷՄԵԱՆ 1996 – *Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վենետիկ*, հատոր Զ./ Զօրինեց Հ. Սահակ Վրդ. ՃԷՄՃԷՄԵԱՆ, Մխիթարեան ուխտէն, Վենետիկ – Ս. Ղազար,

Denzinger 2009 – H. Denzinger, *Kompendium der Glaubensbekenntnisse und kirchlichen Lehrentscheidungen*, Verbessert, erweitert, ins Deutsche übertragen und unter Mitarbeit von Helmut Hoping herausgegeben von Peter Hünemann, Freiburg/Basel/Wien,

Die ikonoklastische Synode von Hiereia 754, Einleitung, Text, Übersetzung und Kommentar ihres Horos, besorgt von Torsten Krannich, Christoph Schubert und Claudia Sode, nebst einem Beitrag zur *Epistula ad Constantiam* des Eusebius von Cäsarea von Annette von Stockhausen, Tübingen, 2002.

Vogt 1988 – Hermann J. Vogt, Der Streit um das Lamm. Das Trullanum und die Bilder // AHC, 20.

Humphreys 2021 – First Iconoclasm, ca. 700–780 // A Companion to Byzantine Iconoclasm, ed. by Mike Humphreys (Brill's Companions to the Christian Tradition, ed. by Christopher M. Bellitto, vol. 99), Leiden/Boston, pp. 325–367,

Ohme 2006 – H. Ohme, Concilium Quinisextum – Das Konzil Quinisextum, *Fontes Christiani* 82, Turnhout,

Ohme 2012 – H. Ohme, 'Sources of Greek Canon Law to the Quinisext Council: Councils and Church Fathers (691/2)'. - in Hartmann and Pennington, pp. 24-114,

Petermann 1841 – *Porta Linguarum Orientalum Sive Elementa Linguarvm Syriacae, Chaldaicae, Arabicae, Samaritanae, Aethiopicae, Armeniacae etc.*, Studiis Academicis Accommodata, ed. Jul. Henr. Petermann, Pars VI., *Lingua Armeniaca*, Berolini,

Price 2018 – *The Acts of the Second Council of Nicaea (787)*, Translated with an introduction and notes by Richard Price (Translated Texts for Historians, Vol. 68), Liverpool University Press,

Reichert 1990 – E. Reichert, *Die Canones der Synode von Elvira: Einleitung und Kommentar* (Dissertation, University of Hamburg),

Rochow 1999 – I. Rochow, Anastasios (730–754) // Die Patriarchen der ikonoklastischen Zeit, Geramnos I.-Methodios I. (715–847), Ralph-Johannes Lilie (Hrsg.), *Berliner Byzantinische Studien*, Band 5, Frankfurt am Main/Berlin/Bern/New York/Paris/Wien,

Rudolph 2004 – C. Rudolph, Communal Identity and the Earliest Christian Legislation on Art: Canon 36 of the Synod of Elvira // *Perspectives for an Archi-*

itecture of Solitude, Essays on Cistercians, Art and Architecture in Honour of Peter Fergusson, Terry N. Kinder, Turnhout: Brepolis, pp. 1–7,

Speck 1996 – P. Speck, Ideologische Ansprüche – historische Realität. Zum Problem des Selbstverständnisses der Byzantiner. - in: Byzanz und seine Nachbarn, hrsg. von A. Hohlweg, Südosteuropa-Jahrbuch 26, München, (19–45),

Stein 1999 – D. Stein, Germanos I. (715–730) // Die Patriarchen der ikonoklastischen Zeit, Germanos I.-Methodios I. (715–847), Ralph-Johannes Lilie (Hrsg.), Berliner Byzantinische Studien, Band 5, Frankfurt am Main/Berlin/Bern/New York/Paris/ Wien,

Thümmel 2002 – H.G. Thümmel, Der byzantinische Bilderstreit bis zum Konzil von Hieria 754 // AHC 34,

Thümmel 2006 – **H.G. Thümmel**, Die Konzilien des byzantinischen Bilderstreits // ZAC, vol. 9,

Troianos 1988 – **S. Troianos**, Die Kanones des VII. ökumenischen Konzils und die Kaisergesetzgebung // AHC, 20,

Uphus 2004 – J.B. Uphus, Der Horos des Zweiten Konzils von Nizäa 787, Interpretation und Kommentar auf der Grundlage der Konzilsakten mit besonderer Berücksichtigung der Bilderfrage // Konziliengeschichte, herausgegeben von Walter Brandmüller, Paderborn,

Wagschal 2015 – D. Wagschal, Law and Legality in the Greek East. The Byzantine Canonical Tradition, 381–883, Oxford,

Копцев 2018 – А.А. Копцев, *Эльвирский собор: к вопросу об иконоборческих тенденциях в христианстве* // Христианское чтение, N 4,

Луховицкий 2014 – Л.В. Луховицкий, Иерейский собор // Православная энциклопедия, том 21, с. 301–304,